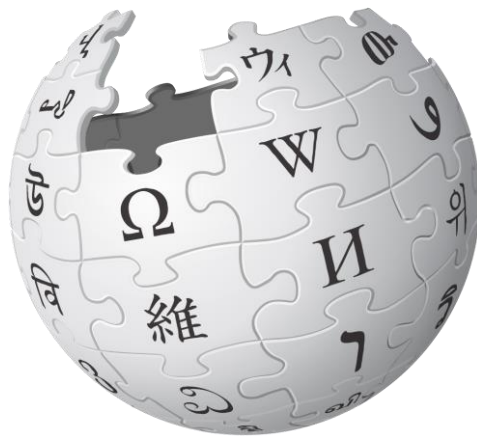

Základy práce s wiki systémy

Základy práce s wiki systémy

Eduard Petiška

Ústřední knihovna Univerzity Karlovy

Logo na obálce: Nohat (plná citace v poznámce pod čarou)¹

Tato publikace vznikla v rámci projektu: Zvýšení kvality vzdělávání na UK a jeho relevance pro potřeby trhu práce.

Název projektu: **Zvýšení kvality vzdělávání na UK a jeho relevance pro potřeby trhu práce**

Registrační číslo ESF projektu: CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002362

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Obsah díla je licencovaný pod Creative Commons BY 4.0 International. Uvedte původ 4.0 Mezinárodní (CC BY 4.0). Kromě materiálů (zejm. obrázků), které jsou licencovány pod licencí pod níž byly publikovány. Více o licenčních podmínkách zde: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.cs>.

¹ Autor loga na obálce (citace): Version 1 by Nohat (concept by Paullusmagnus); Wikimedia. – File:Wikipedia-logo.svg as of 14. května 2010T23:16:42, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=10337301>

Obsah

- Úvod
- Wiki systémy
- Co Wikipedii přecházelo
- Vznik a vývoj Wikipedie (1. Vývoj Wikipedie; 2. Společenský význam Wikipedie; 3. Komunita Wikipedie)
- Filosofie Wikipedie (1. Otevřená společnost; 2. Otevřený přístup ke znalostem; 3. Otevřený přístup ke znalostem dnes)
- Pravidla Wikipedie (1. Pět pilířů; 2. Řešení sporů; 3. Hlavní problémy; 4. Společná znalost; 5. Co citovat a co ne?; 6 Co citovat v anonymním zdroji; 7. Je potřeba citovat, že je nebe modré? 8. Co je respektovaný zdroj?)
- Závěr

Úvod

Účelem této publikace je poskytnout úvod do problematiky wiki systémů, zejména do nejvyužívanějšího z nich – Wikipedie. Wiki systémy jsou značně obecný pojem, samotné označení wiki se používá pro různé weby.² Většinou jsou pojmem wiki systémy označovány takové systémy, které využívají specifické prostředí *wiki*³, které se vyznačuje zejm. otevřeností ve formě kolaborativní editace a jednoduchým přesměrováním na související témata formou hyperlinků. Nejvyužívanějším softwarem pro wiki systémy je pak MediaWiki software, na kterém funguje i známá Wikipedie.

Wiki systémy mohou být jak zcela otevřené pro kohokoliv, kdo je chce editovat (většina článků na Wikipedii), částečně otevřené (nutnost registrace pro editaci, např. Wikisofia⁴), tak pro širší veřejnost zcela uzavřené (různé interní podnikové wiki systémy, které slouží pro vnitřní komunikaci). Fungování jednotlivých wiki systémů se proto také značně různí, podle toho, pro jaké účely jsou zamýšleny a programovány. Díky tomu je také obtížné o těchto systémech obecně mluvit, co platí pro jeden wiki systém nemusí platit pro druhý.

Velká část wiki systémů má ale přesto jedno společné. Jsou více či méně inspirovány Wikipedií. Právě úspěch neznámější encyklopedie zpopularizoval jak wiki systémy, tak Mediawiki software. Wikipedie je také inspirací pro vytváření mechanismů a pravidel fungování pro různé wiki systémy. Naučit se pracovat s Wikipedií tak poskytuje vhodný základ pro práci s různými typy wiki systémů, stejně jako pro vytváření obsahu na nich. Z tohoto důvodu se v této publikaci zaměřujeme zejména na Wikipedii.

Publikace slouží také jako metodická podpora pro prezentaci Vzdělávací okruh Základy práce s wikisystémy, která je k dispozici na následujícím odkazu.

² Např. <https://www.idnes.cz/wiki>

³ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Wiki>

⁴ https://wikisofia.cz/wiki/Hlavn%C3%AD_strana

Wiki systémy

Za předchůdce myšlenky na koncept wiki se dá označit vize Vannevara Bushe *memex*⁵, který toto označení používá jako označení pro návrh čtečky mikrofilmů, která by vytvořila automatizované vazby mezi dokumenty. V eseji z roku 1945 v měsíčníku *Atlantiku* s názvem "Jak můžeme myslet," Bush popisuje imaginární budoucí uživatelské rozhraní systému, který by uživateli umožňoval propojování jednotlivých částí. V roce 1972 vydává Kristo Ivanov disertační práci na téma *Řízení kvality informací*, která již obsahuje teoretický základ toho, co odpovídá myšlence wiki, z hlediska systémové sociální interakce. Informace se mění v znalosti, když se jako síť příspěvků a diskuzí sbíhají v základní koncepci nebo entitě. Důraz je kladen na dynamicky zdokumentovanou "dohodu v kontextu maximálního možného nesouhlasu", podobnou diskusím v diskusních stránkách a výsledkům zobrazení historie Wikipedie.⁶

Samotný vznik systémů označovaných jako wiki je ale spojen až se jménem amerického počítačového programátora Warda Cunninghama. Ten začal vyvíjet *WikiWikiWeb* v roce 1994 jako doplněk k *Portland Pattern Repository*, internetové stránce obsahující dokumentaci o *Design Patterns* (specifický přístup k objektově orientovanému programování). WikiWikiWeb byl zamýšlen jako databáze pro spolupráci, aby se usnadnila výměna nápadů mezi programátory, byl určen: "Lidem, Projektům a Vzorcům."⁷ Cunningham napsal software k rozběhu programovacího jazyka *Perl*. Zvažoval nazvat software "rychlý-web," ale místo toho použil havajské slovo "wiki-wiki," což znamená "rychlý-rychlý" nebo "velmi rychlý," protože se mu vybavila vzpomínka na autobusy *Wiki Wiki Shuttle* na mezinárodním letišti Honolulu. Cunningham instaloval prototyp softwaru na webové stránce své společnosti Cunningham & Cunningham's website c2.com a za oficiální začátek WikiWikiWebu považuje 25. března 1995.⁸

Wiki systémy byly až do roku 2001 prakticky neznámé mimo omezené kruhy počítačových programátorů. Populární se staly až díky úspěchu Wikipedie. Wikipedie byla spuštěna na své vlastní doméně, wikipedia.com, 15. ledna 2001. Původně běžela na softwaru UseModWiki. UseModWiki byl nahrazen PHP wiki enginem v lednu 2002 a MediaWiki softwarem v červenci 2002. MediaWiki software je bezplatný a otevřený wiki engine, který byl vyvinut pro použití na Wikipedii v roce 2002, a dostal jméno "MediaWiki" v

⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Memex>

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_wikis

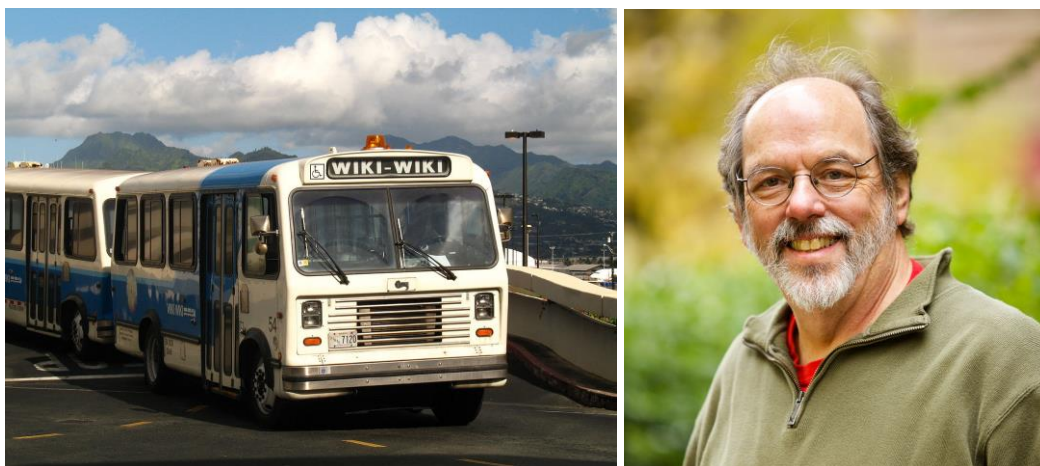
⁷ <http://wiki.c2.com/?WikiHistory>

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_wikis

roce 2003. Od té doby na něm běží Wikipedie a další projekty provozované nadací Wikimédie jako Wikislovník, Wikimedia Commons a Wikidata.

MediaWiki software byl původně vyvinut Magnusem Manskem a vylepšen Lee Danielem Crockerem. Jeho vývoj od té doby koordinuje Nadace Wikimedia. MediaWiki je napsán v programovacím jazyce PHP a ukládá veškerý textový obsah do databáze. Software je optimalizován tak, aby efektivně zvládal velké projekty, které mohou mít obsah terabajtů a stovky tisíc hitů za sekundu. Vzhledem k tomu, že Wikipedia je jednou z největších webových stránek na světě, mají vývojáři zájem na dosažení škálovatelnosti prostřednictvím více vrstev ukládání do mezipaměti a replikaci databází.

Významným aspektem MediaWiki je jeho internacionalizace; jeho rozhraní je dostupné ve více než 300 jazycích. Software má více než 900 konfiguračních nastavení a více než 1 900 rozšíření je dostupných pro umožnění přidávání nebo změny různých funkcí. Kromě využití na stránkách Wikimédie byl MediaWiki využíván jako systém pro správu znalostí a správu obsahu na mnoha tisících webových stránkách, veřejných i soukromých, včetně známých webových stránek jako wikiHow a velkých interních instalací, jako je Intellipédie a Diplopedie.⁹ Nejznámějším projektem provozovaným na bázi Mediawiki softwaru ale zůstává Wikipedie, která je také nejznámějším wiki systémem a nejznámější a největší encyklopedií v lidských dějinách.

Obrázek 1. Autobus typu Wiki-wiki Shuttle na Havaji, které inspirovaly pojmenování wiki systému.¹⁰ **Obrázek 2.** Programátor Ward Cunningham, který vynalezl wiki systémy.¹¹

⁹ <https://en.wikipedia.org/wiki/MediaWiki>

¹⁰ File:HNL Wiki Wiki Bus.jpg. (2018, leden 4). Wikimedia Commons, . Retrieved 16:11, listopad 12, 2019 from https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:HNL_Wiki_Wiki_Bus.jpg&oldid=276577001.

¹¹ By Carrigg Photography for the Wikimedia Foundation - Own work, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=17697618>

Jako základní charakteristiky wiki systémů můžeme vymezit následující:

- Otevřenost (jak ve zobrazení, tak editování – i když každý systém je designovaný jinak a otevřenost tak variuje podle jeho tvůrců).
- Kolaborativní editování (možnost spolupráce na vytváření textu je jedním z hlavních benefitů wiki systémů).
- Hypertext (přesměrování na související odkazy). Myšlenka hypertextu prakticky navazuje na křížové odkazy.

Nejvyužívanějším wiki systémem je Wikipedie.

- Je nejznámější wiki systém.
- Ostatní wiki systémy ji často více či méně kopírují.
- Naučit se pracovat s Wikipedií je dobrý základ i pro editaci jiných wikisystémů, které ji často více či méně kopírují. Dále se proto budeme věnovat hlavně Wikipedii.

Co Wikipedii přecházelo

Wikipedie je největší encyklopedický projekt v dějinách lidstva. Slovo encyklopedie pochází z řeckých slov *enkyklios* (oběžní) a *paideia* (vzdělání), *enkyklios paideia* se překládá jako kompletní znalost.¹² Tvorbu encyklopedie tedy můžeme chápat jako snahu zachytit kompletní znalost ať již celkově či v rámci určitého oboru.¹³

Osvojení si znalostí je jedním z aspektů, který lidský druh vyděluje z živočišné zvíře a činí člověka člověkem. Znalosti jako způsob rozdělávání ohně, vyrobení pazourku či oštěpu stály u zrodu kultury a vedly k tomu, že si lidstvo podmanilo všechny živočišné druhy a posléze celou planetu. Přístup k nim proto logicky poskytuje konkurenční výhodu. Znalosti pomáhají vítězit nejen nad zvířaty ale i nad druhými lidmi. Národy, které měly lepší znalosti vojenské taktiky a technologie výroby zbraní, zvítězily nad jinými. Znalosti mohou lidský život nejen zničit ale i zachránit, proto je také pro lékaře důležitý přístup k nejnovějším znalostem v oblasti medicínské vědy a biomedicínské obory určují trendy v přenosu znalostí.

Snahy zachytit co největší počet znalostí se proto projevují od počátku lidských dějin. Již naši pravěcí předci jistě usilovali o co nejkompletnější znalost svého prostředí, aby je nesežral šavlozubý tygr a oni naopak mohli ulovit mamuta. Ústní předávání znalostí pak měli v předliterární době na starosti stařešinové, předchůdci dnešních univerzitních profesorů, kteří stejně jako dnes oni, předávali svým žákům to, co považovali za podstatné. Míra těchto kompletních znalostí byla sice omezená, ale vzhledem k tomu, co tehdejší lidé věděli o světě, v němž žili, byla ústně poměrně snadno uchopitelná a předatelná. S rozvojem řeči a písma se situace stává komplikovanější. Začínají proto vznikat první encyklopedické projekty.¹⁴

¹² Viz podrobnější úvod do etymologie: https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclopedia#cite_note-10

¹³ Ač se žánr encyklopedie liší od slovníku, hranice není pevně daná. Hranice mezi žánry se v dnešní době dále stírá a některé encyklopedické články svým rozsahem a strukturou již připomínají vědecké monografie.

¹⁴ Pro úvod do dějin encyklopedií viz https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias

Obrázek. Prehistorický muž a chlapec.¹⁵ Učí ho novou látku?

Mezi proto encyklopedie můžeme zařadit již babylónský glosář *Urra=hubullu*¹⁶, jehož počátky se datují do třetího tisíciletí před naším letopočtem, kromě názvů hvězd jsou v něm obsaženy také označení různých částí živé i neživé přírody jako domácích zvířat, ptactva, kamenů a rostlin. Další proto encyklopedií je čínský slovník *Erya* nebo *Erh-ya*¹⁷, jehož počátky se datují rovněž do třetího století př. n. l. a který také podává přehled důležitých slov a jejich významů pro ranou čínskou společnost. Vidíme tak, že první encyklopedie jsou úzce spojeny s prvními civilizacemi, snahy o jejich vytváření a zachycení důležitých poznatků v přehledné formě pro *okružní výchovu* pak provázejí lidstvo napříč dějinami.

¹⁵ By Margaret A. McIntyre - "The cave boy of the age of stone"[1], Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2897127>

¹⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Urra%3Dhubullu>

¹⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Erya>

Obrázek. Nejstarší encyklopedie světa Urra=hubullu¹⁸

Dějiny snah o sumarizaci lidských znalostí souvisí s dějinami knihoven.¹⁹

Příspěvatelé Wikipedie proto mohou být také označováni také jako noví alexandriáni²⁰ podle slavné Alexandrijské knihovny. *Velká knihovna Alexandrie* v egyptské Alexandrii je proslulá jako jedna z největších a nejvýznamnějších knihoven starověkého světa. Knihovna byla součástí většího výzkumného ústavu nazvaného Mouseion, který byl věnován múzám, devíti bohyním umění. Byla postavena pravděpodobně v době vlády Ptolemaia II. Philadelphuse (285–246 př. n.l.) a rychle získala velké množství papyrových svitků. To umožnily zejména agresivní a dobře financované snahy Ptolemaiovských králů zaměřených na získávání textů. Není přesně známo, kolik svitků bylo v knihovně umístěno v dobách jejího největšího rozkvětu, odhady varíují od 40 000 do 400 000.²¹ Další slavnou knihovnou starověku, byla Pergamská knihovna. Nacházela se v Pergamonu, důležitém městě antického řecka v Malé Asii. Podle Plutarcha obsahovala na 200 000 svazků,²² podstatně tak ovlivňovala antickou vzdělanost a kulturu. Podobné množství textů se podařilo shromáždit až novověkým knihovnám.

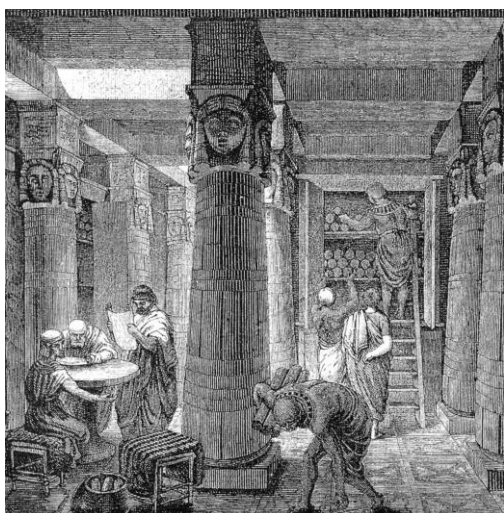
¹⁸ První „encyklopedie“ babylónský glosář Urra=hubullu. Autor: Louvre (Marie-Lan Nguyen) CC BY 2.5. Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sumerian-akkadian_lexicon_Louvre_AO7662.jpg

¹⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_libraries

²⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikinomics>

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Library_of_Alexandria

²² https://en.wikipedia.org/wiki/Library_of_Pergamum

Obrázek. Alexandrijská knihovna. Jedna z největších knihoven starověku.²³

Počátky encyklopedického žánru, tak jak jej chápeme v dnešní době, můžeme zařadit právě do kraje a období Pergamské knihovny – antického Řecka. Právě v něm docházelo ke vzniku různých vědeckých a filosofických disciplín, které spojovala snaha o objektivní popsání reality. Herodotos ve svých *Dějínách*²⁴ předkládá tehdejšímu čtenáři historii světa v němž žije, kromě historie se věnuje i popisu kultury a přírody. Za jednoho z prvních encyklopedistů můžeme označit Aristotela, který ve svých přírodovědeckých spisech sumarizuje tehdejší vědecké poznatky.²⁵ Kultura antického Řecka podstatně ovlivnila kulturu římskou, v níž vznikly také další encyklopedické projekty. Marcus Terentius Varro v *Knihách devíti nauk*²⁶ usiluje rovněž o encyklopedický výklad světa. A ačkoliv se jeho dílo nedochovalo, jeho přínosem byla již samotná osnova knihy, tedy vytyčení devíti nauk (gramatika, dialektika, rétorika, geometrie, aritmetika, astrologie, hudba, medicína, architektura), na základě nichž se formovaly počátky středověkého vysokého vzdělávání, tzv. sedm svobodných umění.²⁷

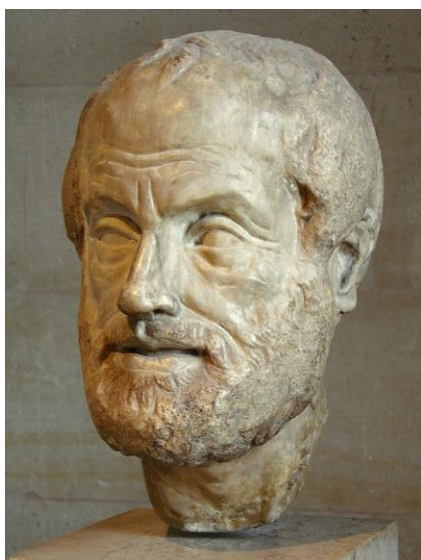
²³ By O. Von Corven - Tolzmann, Don Heinrich, Alfred Hessel and Reuben Peiss. The Memory of Mankind. New Castle, DE: Oak Knoll Press, 2001, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2307486>

²⁴ [https://en.wikipedia.org/wiki/Histories_\(Herodotus\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Histories_(Herodotus))

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Aristotle#Natural_philosophy

²⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Marcus_Terentius_Varro

²⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_arts_education

Obrázek. Aristotelés. Jeden z prvních encyklopedistů.²⁸

Jako první knihu, která se zachovala do dnešních dnů, a která odpovídá našemu chápání encyklopedie, se označuje *Naturalis Historia*²⁹ od Plinia staršího. Jedná se také o nejznámější antickou encyklopedii, která se nám dochovala. Plinius ve svém díle nepopisuje pouze přírodu, ve smyslu v jakém ji v současnosti vnímáme. Chápe ji v širokém slova smyslu, pro něž bychom dnes použili možná spíše označení životní prostředí. Sám definuje rozsah své práce jako popis *přírodního světa nebo života*. Jeho dílo se skládá z 37 knih, které jsou uspořádány do deseti svazků. Zahrnují témata jako jsou astronomie, matematika, geografie, etnografie, antropologie, lidská fyziologie, zoologie, botanika, zemědělství, hortikultura, farmakologie, hornictví, mineralogie, malířství a drahé kameny. Plinius své dílo nestihl dokončit, zemřel v roce 79 při výbuchu Vesuvu. Ale i nedokončená měla *Historia* vliv na řadu pozdějších encyklopedií a podstatně tak ovlivnila tento žánr.

²⁸ Aristoteles. Autor: Podle Lysippos – Eric Gaba (User:Sting), July 2005., CC BY-SA 2.5, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=295872>

²⁹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_History_\(Pliny\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_History_(Pliny))

Obrázek. Nejznámější encyklopedie starověku *Naturalis historia*. Rukopis z poloviny 12. století z Opatství svatého Vincenta.³⁰

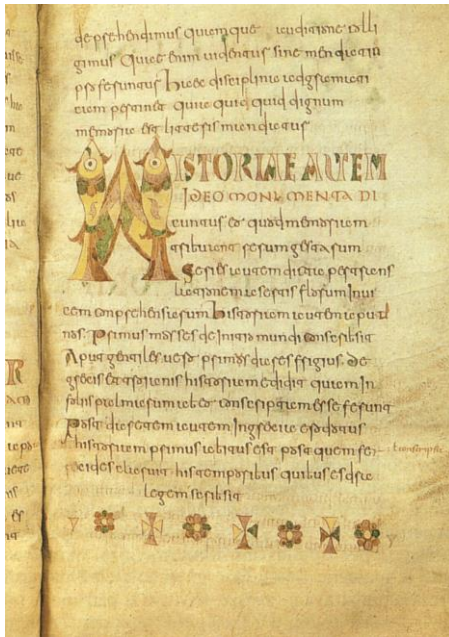
S pádem Římské říše se také rozpadá antická vzdělanost. Fragmenty spisů se zachovaly díky úsilí středověkých mnichů. I ve středověku ale vznikaly encyklopedie, často možná inspirovány právě těmi antickými. Encyklopedie Martiana Capella *O svatbě Filologie a Merkura* měla vliv na další encyklopedické projekty. Capella zde poprvé představuje koncept rozdělení a klasifikace sedmi svobodných umění.³¹ První křesťanskou encyklopedií pak je *Institutiones divinarum et saecularium litterarum Cassiodorus* (543-560)³², která byla rozdělena do dvou částí, první se týká náboženství, zatímco druhá popisuje sedm svobodných umění. Svatý Isidor ze Sevilly, je všeobecně uznáván jako autor jedné z nejznámějších encyklopedií středověku, *Etymologiae* nebo *Origines* (cca 630), ve které podal přehled značné části poznání, které bylo v jeho době k dispozici a to jak antického, tak moderního. Encyklopedie má 448 kapitol ve 20 svazcích a je cenná kvůli citátům a fragmentům textů jiných autorů, které se dochovaly právě díky Isidorovi.³³

³⁰ Nejznámější encyklopedie starověku *Naturalis historia*. Rukopis z poloviny 12. století z Opatství svatého Vincenta. Autor: PHGCOM (Musée de Cluny) (Public domain). Wikimedia Commons. [https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_History_\(Pliny\)#/media/File:Histoire_Naturelle_Pline_I_Ancien_m_id_12th_century_Abbaye_de_Saint_Vincent_Le_Mans_France.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_History_(Pliny)#/media/File:Histoire_Naturelle_Pline_I_Ancien_m_id_12th_century_Abbaye_de_Saint_Vincent_Le_Mans_France.jpg)

³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_arts_education

³² https://de.wikipedia.org/wiki/Institutiones_divinarum_et_saecularium_litterarum

³³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Etymologiae>

Obrázek. List z Encyklopedie Etymologiae.³⁴

Mnoho encyklopedických prací pak bylo napsáno během 12. a 13. století. Mezi nimi *Hortus deliciarum* (1167-1185) od Herrady Landsbergské, která je považována za první encyklopedii napsanou ženou. *De proprietatibus rerum* od Bartoloměje Anglica (1240) je popisován jako nejčtenější a nejcitovanější encyklopedie středověku, zatímco *Speculum Majus* (1260) se stala jednou z nejobjemnějších encyklopedií v pozdním středověku s více než třemi miliony slov.³⁵

Encyklopedické projekty ale nevznikaly pouze v Evropě. Byzantský Patriarcha Konstantinopole, Photius, napsal *Bibliotheca*³⁶, jež je považována za první byzantskou encyklopedii. *Suda* je byzantská encyklopedie starověkého středomořského světa z 10. století, původně připsána autorovi nazvanému Suidas. Jedná se o encyklopedický lexikon, napsaný v řečtině s 30 000 záznamy, přičemž mnoho kreseb pochází z antických pramenů, které byly ztraceny a opisy často pocházely od středověkých křesťanských písařů. V arabském světě vznikla rozsáhlá *Encyklopedie bratří čistoty*³⁷ a v Indii slavná *Varāhamihira*.³⁸ Rozsáhlé encyklopedické projekty vznikají také ve středověké Číně³⁹.

³⁴ File:Isidoro di siviglia, etimologie, fine VIII secolo MSII 4856 Bruxelles, Bibliotheque Royale Albert I, 20x31,50, pagina in scrittura onciale carolina.jpg. (2017, September 13). *Wikimedia Commons, the free media repository*. Retrieved 13:33, February 18, 2019 from https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Isidoro_di_siviglia,_etimologie,_fine_VIII_secolo_MSII_4856_Bruxelles,_Bibliotheque_Royale_Albert_I,_20x31,50,_pagina_in_scrittura_nciale_carolina.jpg&oldid=258465205.

³⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias

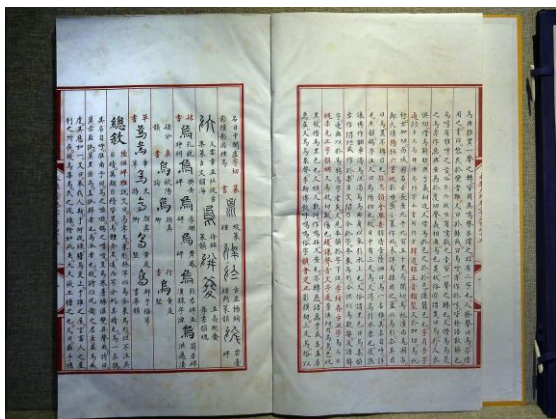
³⁶ [https://en.wikipedia.org/wiki/Bibliotheca_\(Photius\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Bibliotheca_(Photius))

³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclopedia_of_the_Brethren_of_Purity

³⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Var%C4%81hamihira>

³⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_encyclopedia

Slavné Čtyři výborné knihy Songů⁴⁰ obsahují miliony čínských znaků. Největší tištěnou encyklopedií vůbec se pak stává čínská *Encyklopedie Jung-le* (1408).⁴¹

Obrázek. Stránka z čínské Encyklopedie Jung-le, největší papírové encyklopedie v dějinách. Autor: Anagoria. CC BY 3.0. Wikimedia Commons.⁴²

V renesanci vynález knihtisku umožnil značné rozšíření encyklopedií, nejsou již k vidění pouze v knihovnách klášterů, pořizují si je vzdělaní šlechtici a později i měšťané. V této době také dochází k prvnímu užití slova encyklopedie humanisty, které vzniklo tak, že omylem sloučili dvě řecká slova enkyklios a paideia do jednoho. V renesanci učenci objevují díla antické kultury a vzdělanosti. A začínají psát také encyklopedie. Mezi nejznámější díla této doby můžeme jmenovat např. *De expetendis et fugiendis rebus* od Giorgia Valla, *Margarita Philosophica* od Gregora Reische či *Pseudodoxia Epidemica or Enquiries into very many received tenets and commonly presumed truths*⁴³ od Thomase Browna, která vyvrací časté pověry a nepravdy tehdejší doby.

Moderně psané encyklopedie, jak je známe až do dnešních dnů, vznikají až v novověku. Ephraim Chambers publikoval svoji dvou svazkovou *Cyclopædii* či *univerzální slovník umění a věd*⁴⁴ v roce 1728. *Cyclopædie* obsahuje široký rozsah zpracovaných témat, používá abecední uspořádání, je postavena na dílech mnoha různých autorů a předkládá inovaci spočívající v umístění křížových odkazů na jiné sekce v člancích. Chamberse tak můžeme díky této práci za duchovního otce moderní encyklopedie.

⁴⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Four_Great_Books_of_Song

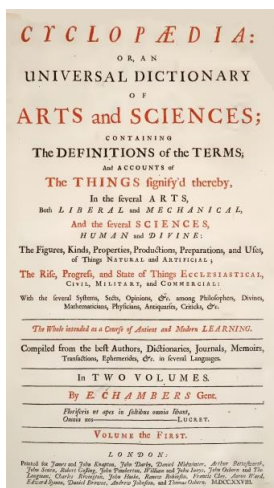
⁴¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Yongle_Encyclopedia

⁴² Stránka z čínské Encyklopedie Jung-le, největší papírové encyklopedie v dějinách. Autor: Anagoria. CC BY 3.0. Wikimedia

Commons.https://en.wikipedia.org/wiki/Yongle_Encyclopedia#/media/File:2016-05-16_Yongle_Enzyklop%C3%A4die_im_Changling-Mausoleum_anagoria.JPG

⁴³ https://en.wikipedia.org/wiki/Pseudodoxia_Epidemica

⁴⁴https://en.wikipedia.org/wiki/Cyclop%C3%A4dia,_or_an_Universal_Dictionary_of_Arts_and_Science

Obrázek. Cyclopædia či univerzální slovník umění a věd.⁴⁵

Francouzský překlad Chambersova díla inspiroval vznik *Encyclopedie aneb Racionálního slovníku věd, umění a řemesel*⁴⁶, která sofistikovaně popisovala důležité pojmy. Jejím záměrem bylo změnit myšlení lidí a vymanit je z vlivu absolutistické monarchie a církevních dogmat. Kolem encyklopedie se zformovala tehdejší inteligence a podnítila kulturní revoluci, která vedla k Velké francouzské revoluci. Encyklopedii editoval Jean le Rond d'Alembert a Denis Diderot. Mezi lety 1751 až 1765 vyšlo 17 svazků zahrnující encyklopedické články a v dalších letech také dalších 11 svazků ilustrací. Diderot viděl ideální encyklopedii *index spojení*,⁴⁷ nejde tedy pouze o popsání jednotlivých témat, ale také vztahu mezi nimi (pomocí křížového odkazování). Encyklopedisté tedy usilovali zejména o to, aby si čtenáři uvědomili souvislosti,⁴⁸ pro což se dnes používá pojem interdisciplinární či transdisciplinární myšlení (které by mělo asi ideálně vést k naddisciplinárnímu).

⁴⁵ Autor: Ephraim Chambers – scanned by the University of Wisconsin [1], Volné dílo, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=927937>

⁴⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A9die>

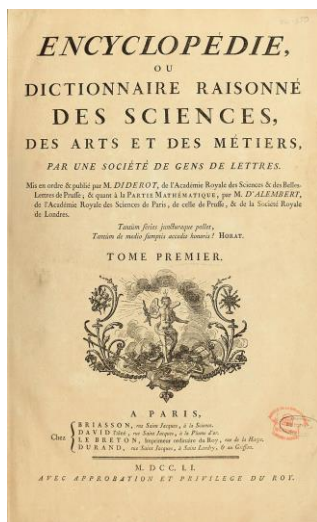
⁴⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias. Popsat tyto vztahy je v klasické encyklopedii značně obtížné, v tom také spočívá jedna z hlavních výhod Wikipedie, která právě díky hyperlinkům a odkazům umožňuje lépe chápat souvislosti a přispívá tím k transdisciplinárnímu myšlení.

⁴⁸ „Realizing the inherent problems with the model of knowledge he had created, Diderot's view of his own success in writing the Encyclopédie were far from ecstatic. Diderot envisioned the perfect encyclopedia as more than the sum of its parts. In his own article on the encyclopedia, Diderot also wrote, "Were an analytical dictionary of the sciences and arts nothing more than a methodical combination of their elements, I would still ask whom it behooves to fabricate good elements." Diderot viewed the ideal encyclopedia as an index of connections. He realized that all knowledge could never be amassed in just one large work, but he hoped the relations among the subjects could be.” https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_encyclopedias

To je nicméně v tištěných encyklopediích problematické a spočívá v tom také hlavní výhoda digitálních projektů (viz wiki systémy). Můžeme proto konstatovat, že Wikipedie navazuje na myšlenky encyklopedistů a stejně jako Encyklopedie stála u zrodu revoluce (nejen Velké francouzské ale i myšlenkové a nástupu pozitivismu), podněcuje revoluci možná také Wikipedie, jen zatím přesně nevíme jakou.

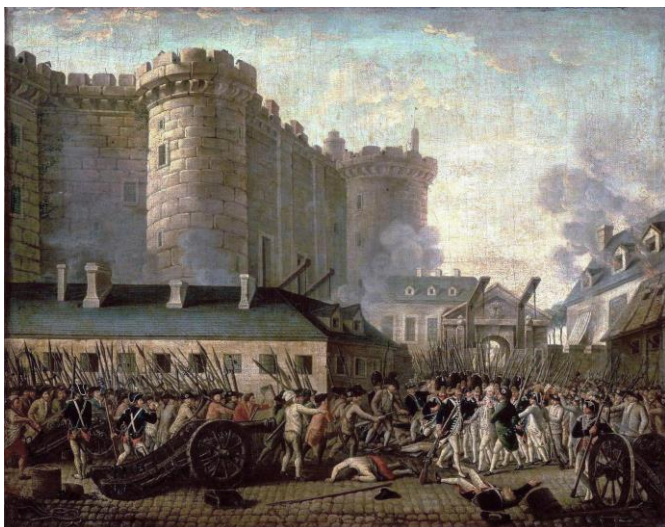
Obrázek. Denis Diderot. Editor Francouzské encyklopedie.⁴⁹

Obrázek. Titulní list slavné francouzské Encyklopedie.⁵⁰

⁴⁹ By Louis-Michel van Loo, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18557358>

⁵⁰ File:Encyclopedie de D'Alembert et Diderot - Premiere Page - ENC 1-NA5.jpg. (2016, March 31). Wikimedia Commons, the free media repository. Retrieved 14:15, February 18, 2019 from https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Encyclopedie_de_D%27Alembert_et_Diderot_-_Premiere_Page_-_ENC_1-NA5.jpg&oldid=191748541.

Obrázek. Pád Bastily. Encyklopedie stála u zrodu hnutí, které vedlo ke změnám ve společnosti a Velké francouzské revoluci.⁵¹

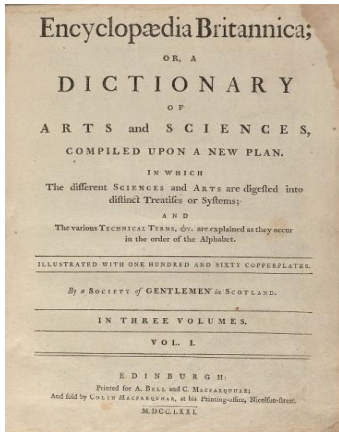
Francouzská encyklopedie inspirovala další významný encyklopedický projekt, slavnou encyklopedii Britannicu⁵², která je v provozu až do dnešních dnů. S vynálezem počítačů a zejména internetu se mění také povaha encyklopedií a encyklopedické projekty jsou nejprve vydávány na cd nosičích (např. encyklopedie Microsoftu Encarta)⁵³, což je také poslední fyzické médium, které slouží k jejich šíření. S postupující internetizací a digitalizací společnosti se encyklopedické projekty přesouvají do cloudu. Poslední tištěná verze Encyklopedie Britannicy vyšla v roce 2010. To je možné chápat jako symbolický mezník, který ukazuje, že encyklopedie již nemohou v tištěném světě obstát, pokud chtějí být aktualizované v reálném čase různých událostí. Pořád sice vychází a pravděpodobně vycházet budou, jejich účel ale již nebude primárně informační nýbrž populárně naučný. Tedy poslouží spíše jako dárky pod vánoční stromeček než zdroje po kterých sáhneme, když se chceme něco rychle dozvědět. Tištěně takto vychází například i různé výběry z Wikipedie.⁵⁴ S přesunem do cloudu se pro tvorbu encyklopedických projektů začínají zároveň prosazovat wiki systémy.

⁵¹ By Anonymous - L'Histoire par l'image, Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6882732>

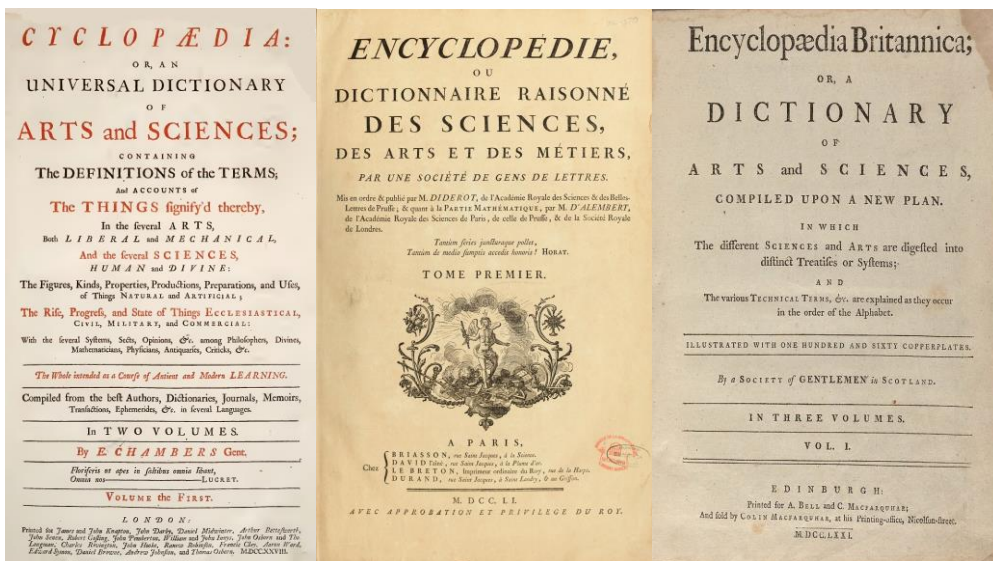
⁵² https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A6dia_Britannica

⁵³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Encarta>

⁵⁴ <http://pediapress.com/>; https://en.wikipedia.org/wiki/German_Wikipedia#Off-line_publication

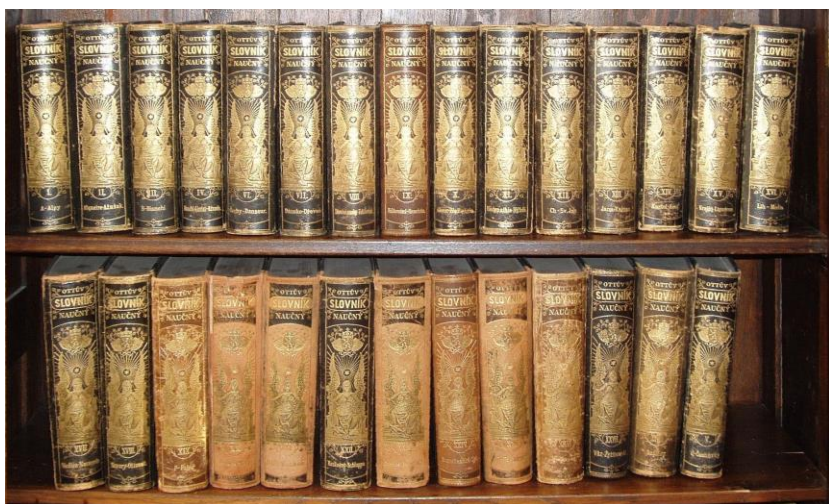

Obrázek. Titulní list Encyclopædie Britannicy.⁵⁵

Obrázek. Encyklopedické projekty se inspirovaly. Britská Encyklopaedia inspirovala francouzskou Encyklopedii a ta zase Britskou Britannicu.

⁵⁵ File:Houghton Typ 705.71.363 Encyclopaedia Britannica, 1771 - title page.jpg. (2017, October 3). *Wikimedia Commons, the free media repository*. Retrieved 07:21, February 19, 2019 from https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Houghton_Typ_705.71.363_Encyclopaedia_Britannica,_1771_-_title_page.jpg&oldid=261170177.

Obrázek. Ottův slovník naučný. Největší česká encyklopedie – až do příchodu Wikipedie, která ho v počtu hesel již předstihla (údajně v letech 2010-2011).⁵⁶

⁵⁶ File:Ottuvslownik.jpg. (2019, January 29). Wikimedia Commons, the free media repository. Retrieved 14:19, February 18, 2019 from <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Ottuvslownik.jpg&oldid=336879629>.

Vznik a vývoj Wikipedie

Jak jsme ukázali lidstvo si od počátků prvních civilizací snaží vytvářet kompendia znalostí. S inovací křížových odkazů na jiné sekce v člancích ale přichází až Ephraim Chambers (1728). Tento koncept rozvádí francouzští encyklopedisté (1751), kteří kladou důraz na myšlení v souvislostech. S myšlenkou používat automatizované stroje k vybudování užitečnější encyklopedie pak přichází Paul Otlet v knize *Traité de documentation* (1934). Otlet také zakládá *Mundaneum* (1910), instituci jejímž posláním je shromažďování a správa znalostí⁵⁷. Koncept asistence stroje při tvorbě encyklopedie je dále rozvinut ve Wellsově knize esejí *World Brain* (1938) a Bushově vizi *Memexu* (1945). Dalším milníkem byl Ted Nelsonův hypertextový projekt *Xanadu*⁵⁸, který byl spuštěn v roce 1960 a vznik wiki systémů (1995).

Pokroky v informačních technologiích na konci 20. století vedly k transformaci média encyklopedií. Encyklopedie začínají být vydávány na CD nosičích jako *Microsoft Encarta* (1993), která již obsahuje hyperlinkové odkazy. Rozvoj internetu pak vede k mnoha pokusům o rozvoj pouze digitálních encyklopedických projektů. Jedním z prvních návrhů na online encyklopedii byl projekt *Interpedie* (1993) Ricka Gatese, který ale nevygeneroval encyklopedický obsah. Zastánce svobodného softwaru Richard Stallman popisuje užítky, které by mohla internetová encyklopedie mít v publikovaném mailu s názvem (předmětem) "Free Universal Encyclopedia and Learning Resource"⁵⁹ v roce 1999.⁶⁰

Wikipedie byla zpočátku koncipována jako podpora *Nupédie*, projektu bezplatné encyklopedie, který založil Jimmy Wales. Byla financována jeho firmou *Bomis*, která se zaměřovala na internetovou reklamu.⁶¹ *Nupédie* měla propracovaný systém zajištění kvality na bázi recenzního řízení kvalifikovanými odborníky. I přes značné úsilí se ale za 18 měsíců fungování *Nupédie* podařilo dovést k publikaci pouze přes 20 článků.⁶² Šéfredaktor *Nupédie* Larry Sanger přišel s myšlenkou vytvořit projekt na bázi wiki systému, který by shromažďoval články, které by následně byly recenzovány odborníky pro *Nupedii*, aby se urychlil produkční proces. Jimmy Wales souhlasil a *Wikipedii* spustil 10. ledna 2001.⁶³

⁵⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Mundaneum>

⁵⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Project_Xanadu

⁵⁹ <https://www.gnu.org/encyclopedia/anencyc.txt>

⁶⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

⁶¹ Je tak ironií osudu, že projekt, který byl umožněn díky Walesově firmě zaměřující se na internetovou reklamu je - zejména díky Walesovi - striktně proti umístování reklamy na svých stránkách: <https://www.sarasotamagazine.com/articles/2019/2/19/wikipedia-founder-jimmy-wales-on-why-he-doesn-t-accept-advertising>

⁶² <https://en.wikipedia.org/wiki/Nupedia>

⁶³ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

Wikipedie se zpočátku potýkala se značným odporem na straně redaktorů a recenzentů Nupedie k myšlence připojit k Nupedii stránku na bázi wiki systému. Sanger tedy navrhl dát projektu jeho vlastní jméno a Wikipedie byl následně spuštěna na vlastní doméně (wikipedia.com) v pondělí 15. ledna 2001. Mnoho bývalých zaměstnanců firmy Bomis později přispělo obsahem do Wikipedie. Zejména Tim Shell, spoluzakladatel a pozdější CEO Bomis, a programátor Jason Richey. Wales uvedl v prosinci 2008, že udělal první editaci Wikipedie textem "Hello, World!". Tato úprava ale mohla být u staré verze Wikipedie, která byla vyřazena a restartována. Nejstarší dochovaný článek na Wikipedii je totiž *UuU*, který byl vytvořen v úterý 16. ledna 2001 v 21:08 (Koordinovaného univerzálního času⁶⁴). Existence projektu byla formálně vyhlášena 17. ledna 2001 prostřednictvím mailing listu Nupedia, stejně jako výzva dobrovolníků k zapojení do nového projektu.⁶⁵

Vývoj Wikipedie

Zakladatelé Wikipedie netušili, co se z ní stane. V jejich představách se jednalo pouze o doplněk oficiální expertní encyklopedie Nupedie. Záhy poté, co ji spustili se ale ukázalo, že Wikipedie chce žít vlastním životem a jít proti očekávání svých rodičů. A Wales jí nechal, jako správný rodič, svobodu, jít si svou vlastní cestou. Wikipedii proto nikdo direktivně neřídí. Vyvíjí se samovolně a připomíná tak živý organismus ve volné přírodě, jehož chování je nekontrolovatelné a nepředvídatelné a je možné jej jen pozorovat. Tento fakt dobře ilustruje její evoluce.

Projekt získal značnou popularitu poté, co byl zmíněn na internetových stránkách Slashdot a Kuro5hin⁶⁶ v červenci 2001. Wikipedie měla v prvním roce svého spuštění 20 000 článků. V roce 2003 to bylo 100 000 článků a v roce roku 2004 obsahovala Wikipedie již 1 000 000 článků ve více než 105 jazycích.⁶⁷ V březnu 2002 splaskla internetová bublina (dot-com-bubble), což mělo za následek zrušení financování Nupedie i Wikipedie Walesovou firmou Bomis. Larry Sanger, který do té doby figuroval v projektu jako placený šéfredaktor, opouští jak Nupedii, tak Wikipedii. Sanger a Wales se totiž odlišovali ve svých názorech na to, jak řídit encyklopedický projekt. Oba sice stále podporovali koncept otevřené spolupráce, ale již se neshodli na tom jak zacházet se škodnými editory (disruptive editors), jaké jsou role odborníků v projektu a jaký je nejlepší způsob vedení projektu. Wales podporoval

⁶⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Coordinated_Universal_Time

⁶⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

⁶⁶ <https://web.archive.org/web/20011107050810/http://www.kuro5hin.org/story/2001/7/25/103136/121>

⁶⁷ (V lednu 2002 bylo 90% všech článků Wikipedie v angličtině. V lednu 2004, jich bylo méně než 50% a od roku 2014 je asi 85,5% všech článků Wikipedie obsaženo v neanglických verzích Wikipedie.) https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

samosprávu projektu editory Wikipedie (bootom up přístup). Vyjádřil jasně, že se nebude podílet na každodenním řízení komunity, ale povzbudí ji, aby se naučila samostatně fungovat a našla nejlepší způsoby samosprávy.

V roce 2003 Wales zakládá nadaci Wikimedia Foundation, jejímž účelem je podpora projektu. Nadace deklaruje za svůj cíl rozvíjení a udržování otevřeného obsahu, projektů založených na bázi wiki systémů a poskytování veškerého obsahu těchto projektů zdarma veřejnosti. Dalším hlavním cílem nadace Wikimedia je politické prosazování své mise. Stanovy nadace prohlašují za její cíl shromážďovat a rozvíjet vzdělávací obsah a jeho efektivní a globální šíření.⁶⁸ V roce 2004 dochází ke spuštění Wikimedia Commons, bezplatného úložiště pro různá média. V tomto roce je zaznamenána také první cenzura Wikipedie a to její zablokování v Číně. V roce 2007 je na Wikipedii zaregistrováno již 5 milionů editorských účtů. Je k dispozici v 250 jazycích a celkem obsahuje 7 500 000 článků, v nichž je 1,74 miliardy slov. Vznikají také kuriozity jako Wikipedie v uměle vytvořeném jazyce Volapük, která díky speciálnímu robotovi vygenerovala 112 000 článků a stala se tak ve své době 15. největší Wikipedií.⁶⁹

V roce 2009 je veškerý obsah Wikipedie licencován pod licencemi Creative Commons, tak aby ho mohl každý legálně používat. V roce 2012 dochází k prvnímu využití Wikipedie jako politika. V lednu byla anglická Wikipedie zablokována na dobu 24 hodin v rámci protestu, jehož cílem bylo upozornit veřejnost na kontroverzní zákony proti pirátství, které by mohly omezit svobodné šíření informací, jež byly v tu dobu projednávány Kongresem USA. Wales označil tuto blokadu za „komunitní rozhodnutí“, vzhledem k obavám, že by tyto zákony ohrozily svobodu projevu a online inovace. V červenci téhož roku došlo k podobnému zablokování ruské Wikipedie, na protest proti tamnímu navrhovanému zákonu o regulaci internetu. V roce 2013 francouzská tajná služba vyhrožuje editorovi zatčením, pokud z ní neodstraní informace o utajovaném vojenském vysílači.⁷⁰

V roce 2015 dosahuje Wikipedie každý měsíc 10 miliard zobrazení stránek a navštěvuje ji přibližně 495 milionů návštěvníků⁷¹ každý měsíc.⁷² Od roku 2017 se Wikipedie umísťuje na 5. příčce nejpopulárnějších internetových stránek na světě.⁷³ V roce 2019 obsahuje Wikipedie více než 48 000 000 článků ve 302 jazycích, na jejichž úpravách se každý měsíc podílí kolem 72 000 aktivních přispěvatelů.⁷⁴ Z projektu, který neměl větší ambice než být podpůrným projektem expertní encyklopedie (dnes již zkrachovalé), se tak

⁶⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikimedia_Foundation

⁶⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

⁷⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

⁷¹ unique users https://en.wikipedia.org/wiki/Unique_user

⁷² https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wikipedia

⁷³ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_most_popular_websites

⁷⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About>

během pár let stal globální fenomén, který se podstatným způsobem podílí na definování pojmů a šíření znalostí. Začínají ji finančně podporovat největší technologické firmy jako Google, Amazon a Facebook a navazují s ní spolupráci kulturní a vědecké instituce, protože si uvědomují její stále větší společenský význam.

Společenský význam Wikipedie

Podle Wikipedie je Wikipedie: „mnohojazyčná webová encyklopedie se svobodným (otevřeným) obsahem, na jejíž tvorbě spolupracují dobrovolní přispěvatelé z celého světa. Jejím cílem je tvorba a celosvětové šíření volně přístupných encyklopedických informací. Wikipedie existuje ve více než 270 jazykových verzích různého rozsahu, přičemž rozsah zhruba třetiny z nich je spíše symbolický.”⁷⁵ Wikipedie svým významem již ale možná přesahuje běžnou encyklopedii:

- Je jedním z nejnavštěvovanějších webů světa.
- Obsahuje přes 48 milionů článků ve více než 300 jazycích a počty jejich zobrazení se počítají v miliardách za měsících.
- YouTube chce využívat Wikipedii o při vyvracení dezinformací⁷⁶ a Google podle ní vytváří infoboxy a primární definice pojmů.
- Podle výzkumu věří Britové Wikipedii více než BBC.⁷⁷
- Studie v Nature, konstatovala, že kvalita Wikipedie je srovnatelná s Encyklopedií Britannicou (Britannica studii zpochybnila). Pochybení např. John Seigenthaler⁷⁸ a válka mezi Portugalskem a Maráthskou říší⁷⁹.
- 50% amerických lékařů využívá Wikipedii v rámci své práce, zejména pro speciální podmínky.⁸⁰
- Wikipedie ovlivňuje jazyk vědy, slova z Wikipedie se objevují ve vědeckých pracích a vědecké články přidané do Wikipedie jsou více citované.⁸¹
- Významné instituce najímají Wikipedisty rezidenty.⁸²

⁷⁵ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie>

⁷⁶ <https://www.wired.com/story/youtube-will-link-directly-to-wikipedia-to-fight-conspiracies/>

⁷⁷ <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2014/08/09/more-british-people-trust-wikipedia-trust-news>

⁷⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:_Seigenthaler_biography_incident

⁷⁹ https://cs.wikipedia.org/wiki/Bicholimský_konflikt

(https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:List_of_hoaxes_on_Wikipedia/Bicholim_conflict)

⁸⁰ <https://www.theatlantic.com/health/archive/2014/03/doctors-1-source-for-healthcare-information-wikipedia/284206/>

⁸¹ https://conference.druid.dk/acc_papers/2862e909vshtezgl6d67z0609i5bk6.pdf

⁸² https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedian_in_residence

- O Wikipedii se zajímají i tajné služby.⁸³
- Předvídání akciových trhů⁸⁴ a nemoci⁸⁵.
- Problém citogeneze.⁸⁶ Je veganská strava bezpečná v těhotenství?⁸⁷

Společenský význam Wikipedie přesahuje hranice obyčejné encyklopedie. Pokud bychom měli použít přirovnání k nějaké encyklopedii, nabízí se slavná francouzská *Encyclopédie*,⁸⁸ která měla také významný vliv a podnítila revoluci myšlení, která vedla k rozvoji pozitivismu a Velké francouzské revoluci. Je otázkou, zda Wikipedie nepřispívá také k jisté revoluci. Spolu s jinými otevřenými zdroji⁸⁹ totiž umožňuje přístup k důležitému poznání v různých oborech, který byl ještě před vynálezem internetu výsadou pouze akademiků a jejich studentů, kteří za to museli platit značné prostředky. Podílí se také na dekonstrukci autorit, protože hodnotí své přispěvatele primárně na základě jejich činnosti na Wikipedii a ne podle uznání, kterého se jim dostává v reálném světě.

Je zřejmé, že významně ovlivňuje existující modely produkce a vyhledávání informací. Vzhledem k tomu, že je jednou z nejnavštěvovanějších lokalit na světě, je také její dopad globální. Lidé důvěřují Wikipedii stále více. Výzkum prokázal, že Britové věří Wikipedii více než tradičním médiím - dokonce více než BBC.⁹⁰ Ale Wikipedii nepoužívají pouze běžní občané, ale při své práci ji využívají také novináři⁹¹, lékaři⁹², studenti⁹³ a dokonce i vědci – i když často nepřiznaně – výsledky studie z MIT konstatují: „Wikipedie ovlivňuje zhruba jeden z každých 830 slov v článcích v souvisejících vědeckých časopisech (...) vědecké články, na něž je odkazováno na Wikipedii získávají více citací.“⁹⁴

Obsah z Wikipedie bývá používán v akademických studiích, knihách, konferencích i soudních sporech. Webové stránky Kanadského parlamentu odkazují např. na článek na Wikipedii o stejnopohlavním manželství v seznamu odkazů pro Občanský manželský akt. Tvzení z Wikipedie jsou stále více využívány jako podpůrné zdroje pro množství organizací,

⁸³ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikimedia_Foundation_v._NSA

⁸⁴ <https://www.nature.com/articles/srep01801>

⁸⁵ <https://journals.plos.org/ploscompbiol/article?id=10.1371/journal.pcbi.1003892>

⁸⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:List_of_citogenesis_incidents

⁸⁷ <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Veganství&action=history> (viz např. editace z 30. 9. 2019)

⁸⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A9die>

⁸⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Open_educational_resources

⁹⁰ <https://yougov.co.uk/news/2014/08/09/more-british-people-trust-wikipedia-trust-news/>

⁹¹

https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2010.506060?casa_token=8JhWC0UEKz0AAAA%3AKw1tN2FF6p0VRJgaIvcR4yL9Nr7wis8usaPQ49iI6TxfmVVbx3kdCjealDpYTeVM14i-60RvwQKMJ6M&

⁹² <https://www.theatlantic.com/health/archive/2014/03/doctors-1-source-for-healthcare-information-wikipedia/284206/>

⁹³ <http://dro.dur.ac.uk/16387/1/16387.pdf>

⁹⁴ http://doughanley.com/files/papers/thompson_hanley_wikipedia.pdf

jako jsou americké federální soudy a Světová organizace duševního vlastnictví. Obsah, který se objevuje na Wikipedii, bývá také citován jako zdroj a odkazuje se na něj v některých zprávách tajné služby USA. V prosinci 2008 spustil vědecký časopis RNA Biology novou sekci popisující rodiny molekul RNA a vyžaduje, aby autoři, kteří přispívají do této sekce, také předložili návrh článku o rodině RNA k publikování na Wikipedii. V roce 2007 italský politik Franco Grillini při diskusi v parlamentu argumentuje pro zachování svobody panoramatu vzhledem k tomu, že nedostatek takové svobody přinutil Wikipedii zakázat obrázky italských moderních budov ve svém obsahu, což poškozuje turistický ruch.⁹⁵

Wikipedii využívají také novináři. I když často nepřiznaně, a několik reportérů bylo propuštěno kvůli plagiátorství obsahu z Wikipedie ve své práci. Wikipedie je používána jako primární zdroj informací nejen pro přírodopisná a kulturní témata ale i pro informace o žijících osobách. Proto je tak důležité, co na ní je, jak je dotyčná osoba vykreslena, vzhledem k tomu, že tento zdroj pak často použijí jako primární ti, kdo se o ní zajímají. Zde Wikipedie čelí častým snahám o poškození dobrého jména žijících osob. Známý je například příklad, kdy na článku o novináři Johna Seigenthalera někdo připsal, že byl podezřelý z vraždy prezidenta Kenedyho. Tato informace zůstala v článku několik měsíců než byla objevena a vyvrácena.⁹⁶

Problémy nastávají zejména u osob veřejně známých, pro jejichž kariéru je důležitý obraz, který na veřejnosti mají. To se týká zejména politiků. Z poslední doby je známý zejména případ Donalda Trumpa, kterému byla vyměněna profilová fotka za mužský pohlavní úd.⁹⁷ Posléze se strhla *editační válka*, kdy jedna skupina editorů vracela původní fotku, zatímco druhá úd. Nakonec vyhrála oficiální fotka Donalda Trumpa a stránka musela být zablokována pro úpravy i jiným uživatelům. Zajímavé je pak porovnání statistik ze článku Donalda Trumpa a jeho rivalky o prezidentský úřad Hillary Clinton. Oba se staly bitevními poli v průběhu kampaně. Na článku o Hillary Clinton⁹⁸ se podílelo přes 4 000 editorů, kteří provedly přes 16 000 editací. Na článku o Donaldu Trumpovi⁹⁹ přes 5 000 editorů, kteří provedli přes 27 000 editací. A zatímco článek o Hillary Clinton drží v různých kategoriích status nejlepšího článku (podle uživatelského hodnocení), článek o Donaldu Trumpovi spadá do kategorie kvality B. To může být jak tím, že článek o Donaldu Trumpovi je předmětem editačních válek a není stabilní, proto nemůže být zařazen do lepší kategorie, tak možná i tím, že komunita Wikipedie má raději Hillary Clinton než Donalda Trumpa a článek hodnotí jako méně kvalitní, protože jim vadí samotný Donald Trump. Pro tuto tezi může

⁹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia#Cultural_impact

⁹⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia_Seigenthaler_biography_incident

⁹⁷ <https://www.theverge.com/2018/11/24/18110545/wikipedias-trump-penis-vandalism-account-hacking>

⁹⁸ https://xtools.wmflabs.org/articleinfo/en.wikipedia.org/Hillary_Clinton

⁹⁹ https://xtools.wmflabs.org/articleinfo/en.wikipedia.org/Donald_Trump

svědčit fakt, že výsledky výzkumu prokázaly, že většina editorů Wikipedie zastává *demokratický* pohled na svět.¹⁰⁰ Pro Wikipedii je tedy klíčová komunita, která ji utváří.

Komunita Wikipedie

Editovat Wikipedii může být jak velice jednoduché, tak extrémně náročné. Většinu článků může editovat každý i bez přihlášení (stačí kliknout na stránku editovat vpravo nahoře). Vytvořila se v ní ale také již určitá hierarchie. Nováčci jsou pod větším dohledem než *zasloužilí editoři*, volení správci mohou blokovat uživatele, zamykat stránky k editacím atd. Při editaci Wikipedie nicméně platí, že rozhodující je kvalita práce, kterou editor dělá. I v tom je určité kouzlo editace Wikipedie, že každý je oceněn primárně podle toho, co dělá a ne jak vypadá či intrikaří (alespoň v ideálním případě). U každého registrovaného editora je možno dohledat celkový počet a historii jeho úspěšných a neúspěšných editací. Na základě nich je také možné obdržet různá vyznamenání.¹⁰¹

Někteří editoři mají reálná jména jiní anonymní. A nikdo neví, jestli se za nimi skrývá uznávaný profesor či podivínský autista. Při běžném čtení také nevíme, která tvrzení napsal člověk a která robot, popř. kdo a k jakým účelům daného robota naprogramoval. Například filipínská Wikipedie (v jazyce Cebuano) se po anglické stala druhou největší na světě díky robotovi Lsjbot.¹⁰² Ten napsal 2 700 000 článků a naprogramoval ho Švéd Sverker Johansson, který si vzal Filipínku. Roboti mezi sebou také válčí v editačních válkách.¹⁰³ Britský Guardian uvádí¹⁰⁴, roboti Xqbot a Darknessbot válčili ve více než třech tisících článků. Xqbot zrušil Darknessbotovi přes 2000 editací, ten mu to oplatil tak, že mu zrušil 1700 jeho změn.

Komunita Wikipedie¹⁰⁵ je také předmětem kritiky.¹⁰⁶ Můžeme předpokládat, že ji tvoří většinou vzdělaní bílí, mladší muži z větších měst, kteří mají dobrý socioekonomický status, liberální pohledy na svět a *západní smýšlení*. Podle průzkumu¹⁰⁷ do projektů Wikimédie v roce 2018 přispívalo 90% mužů. Není také asi přesné tvrdit, že články na Wikipedii jsou psány kolektivně velkým davem. Výsledky výzkumu před časem ukázaly, že téměř 80%

¹⁰⁰ Greenstein, S., & Zhu, F. (2018). Do Experts or Crowd-Based Models Produce More Bias? Evidence from Encyclopædia Britannica and Wikipedia. *MIS Quarterly*, 42(3), 945-959. <http://fengzhu.info/BritannicaWikipedia.pdf>

¹⁰¹

https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:U%C5%BEivatelsk%C3%A1_vyznamen%C3%A1n%C3%AD

¹⁰² <https://en.wikipedia.org/wiki/Lsjbot>

¹⁰³ http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/wikipedicke-valky-oc-se-na-webu-bojuje-nejcasteji.A130721_221357_pozice_134483

¹⁰⁴ <https://www.theguardian.com/technology/2017/feb/23/wikipedia-bot-editing-war-study>

¹⁰⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia_community

¹⁰⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Criticism_of_Wikipedia#Criticism_of_the_community

¹⁰⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Gender_bias_on_Wikipedia

obsahu Wikipedie bylo napsáno pouze 1% jejích editorů.¹⁰⁸ Nejpilnějším z nich se stal Američan Steven Pruitt¹⁰⁹, který provedl přes tři miliony editací¹¹⁰ a napsal přes 35 000 článků. A celkem se prý podílel na editaci třetiny článků na anglické Wikipedii (kterých je přes 5 800 000).

Články na anglické Wikipedii také pravděpodobně odpovídají více demokratickému než republikánskému světonázoru.¹¹¹ Proto na ní mohou mít větší problémy i republikánští reprezentanti než demokratičtí. Například článek Donald Trump na anglické Wikipedii byl zablokován¹¹² k editacím, protože mu někteří editoři jeho profilovou fotku opakovaně nahrazovali obrázkem mužského pohlavního orgánu. Kromě politické, genderové a rasové kritiky může být Wikipedie obviňována také z toho, že prezentuje *západní pohled* na svět. Možná i proto s ní mají problémy v Rusku a v Číně.

¹⁰⁸ https://www.vice.com/en_us/article/7x47bb/wikipedia-editors-elite-diversity-foundation

¹⁰⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Steven_Pruitt

¹¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:List_of_Wikipedians_by_number_of_edits

¹¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Ideological_bias_on_Wikipedia

¹¹² <https://www.theverge.com/2018/11/24/18110545/wikipedias-trump-penis-vandalism-account-hacking>

Filosofie Wikipedie

Jak jsme si ukázali Wikipedie se svým tvůrcům rychle vymkla z rukou a začala si žít svým vlastním životem.

Na rozdíl od jiných známých platforem jako jsou různé sociální sítě, nákupní portály či jiné internetové služby, není řízena organizací jež ji spravuje. A také nevydělává žádné peníze. I když již v roce 2011 byla její hodnota oceněna na 4 miliardy dolarů, pokud by umožnila provozovat na svých stránkách reklamu.¹¹³ Nepřítomnost pevné kontroly a direktivních pravidel stály již u zrodu Wikipedie a je pravděpodobné, že právě díky tomu se stala tak populární. Může být chápána proto také jako jedna z posledních internetových služeb, která je založena na filozofii decentralizovaného webu.¹¹⁴

Nad Wikipedií má sice formálně kontrolu Wikimedia Foundation. Ve skutečnosti ale nemá vliv na tvorbu obsahu a nemůže do něho direktivně zasahovat, protože by to bylo proti pravidlům Wikipedie. Pokud by tedy proti sobě popudila komunitu Wikipedie, riskovala by, že například někdo vytáhne celý obsah z Wikipedie (což může protože je pod otevřenou licenci) a založí konkurenční projekt. Pro Wikipedii je komunita klíčová, právě ona ji vytváří a pohání dál (viz kapitola Komunita Wikipedie).

Nepřítomnost direktivní kontroly je sice hlavní výhodou Wikipedie, na druhé straně může být chápána ale také jako jistá slabina – absence vedení neumožňuje totiž prakticky žádné řízení a směřování projektu. Nikdo proto neví, co s Wikipedií vlastně bude. Je možné, že se bude dále zdokonalovat, naváže spolupráci s kulturními či akademickými institucemi a začne se profesionalizovat (viz projekt GLAM)¹¹⁵. To by mohlo vyřešit její problém klesajících editorů a pomoci ji nadále aktualizovat. Je ale také možné, že editoři odejdou, projekt začne upadat a bude neaktuální, nebude již splňovat informační potřeby uživatelů a Google vymyslí díky algoritmům umělé inteligence (a informací z Wikipedie) něco lepšího. A Wikipedie třeba zanikne.

I pokud by se tak stalo, asi nezanikne myšlenkový substrát na němž Wikipedie vznikla a jež pomohla rozvinout – otevřený přístup ke znalostem – a který tak můžeme označit za filosofii Wikipedie.

Otevřená společnost

¹¹³ <https://www.businessinsider.com/2011-digital-100#7-wikimedia-foundation-wikipedia-7>

¹¹⁴ Hossein Derakhshan describes Wikipedia as "one of the last remaining pillars of the open and decentralized web" and contrasted its existence as a text-based source of knowledge with social media and social networking services, the latter having "since colonized the web for television's values. <https://www.wired.com/story/wikipedias-fate-shows-how-the-web-endangers-knowledge/>

¹¹⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:GLAM>

„Běda vám znalčům Zákona, že jste vzali klíč k poznání! Sami jste nevešli a těm, kdo vcházel, jste zabránili.“
Lukáš 11:52¹¹⁶

„Představte si svět, ve kterém má každá osoba na Zemi volný přístup k veškerému lidskému poznání. To je to, co děláme.“

Jimmy Wales, zakladatel Wikipedie¹¹⁷

Knihy Karla Poppera *Otevřená společnost a její nepřátelé*¹¹⁸ se stala jednou z nejlivnějších publikací 20. století. Znamý americký investor George Soros tvrdil, že mu Popperovy myšlenky pomohly vydělat na burze, založil a financuje nadaci Open Society, pomocí níž se snaží prosazovat svoji vizi otevřené společnosti. Popper, jeden z nejlivnějších intelektuálů a metodologů vědy, psal svou knihu v období druhé světové války. Ve svém díle se snaží dokázat, že lidské dějiny jsou konfliktem uzavřené a otevřené společnosti. A počátky tohoto konfliktu vidí již v období Athénské demokracie. Sókratés je podle něj protagonista otevřené společnosti, zatímco jeho žák, Platón, hlavní ideolog společnosti uzavřené. Popper také argumentuje, že nekritická fascinace intelektuálů Platónem (zejména jeho nejvýznamnějším dílem *Ústavou*) stála u zrodu obou hlavních totalitních režimů 20. století – nacismu a komunismu.

Popperova hlavní teze, historie lidského společenství jako konflikt uzavřené a otevřené společnosti, je podnětná i pro současnost. Rozdíl mezi nimi vysvětluje následovně: „Magickou, kmenovou či kolektivistickou společnost budu nadále nazývat uzavřenou společností, zatímco společnost, v níž jsou jednotlivci vystaveni nutnosti rozhodovat osobně, budu nazývat společností otevřenou.“ Pro uzavřenou společnost je na prvním místě kolektiv, který má vždy přednost před jednotlivcem (ať již se jedná o rasu, národ, kmen či rodinu), zatímco otevřená společnost jedince osvobozuje, každý je v ní svým pánem, svobodným občanem. Přičemž lze usuzovat, že otevřená společnost neusiluje o popření kolektivních vztahů, spíše o jejich oslabení, aby jedince nesvazovaly na úkor jeho individuální svobody. Zatímco uzavřená společnost se otevřené bojí a bojuje proti ní, protože rostoucí svoboda jednotlivce znamená její úpadek.

¹¹⁶ <https://www.bible.com/cs/bible/15/LUK.11.52.B21>. Ve své době Starý zákon představoval jisté univerzální kompendium znalostí a přístup k němu měli zejména *Znalci Zákona*, tedy tehdejší inteligence. A právě Ježíš přichází s vlastní interpretací a jistým zjednodušením, které sdílí s širokou veřejností. (V page history stránky Ježíš na anglické Wikipedie je první editace právě od zakladatele Wikipedie Jimmyho Walese, jednalo se o editaci spočívající v kategorizaci článku).

¹¹⁷ <https://slashdot.org/story/04/07/28/1351230/wikipedia-founder-jimmy-wales-responds>

¹¹⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/The_Open_Society_and_Its_Enemies

Hranice mezi otevřenou a uzavřenou společnostmi nejsou pevně dané. Často se prolínají a někdy není jasné, kdy jsme již překročili symbolický mezník a přemýšlíme již ve světě uzavřené společnosti. Popper obviňuje Platóna, že v Ústavě zneužil Sókrata, když z něho dělá nepřítele demokracie, zároveň si však všímá vnitřního napětí a jisté rozpolcenosti, kterou projevuje ve svém nevlivnějším díle Ústavě. Popper je přesvědčen, „že Platónův vliv lze zčásti vysvětlit tímto konfliktem dvou světů v jedné duši, zápasem, jehož silný dopad na Platóna můžeme cítit pod slupkou úzkostlivé opatrnosti. Tento zápas se dotýká našich citů, neboť uvnitř nás ještě stále probíhá.“¹¹⁹

Rozpor mezi uzavřeností a otevřeností je střetem dvou světů, starého a nového. Přičemž nelze ten starý okamžitě zničit, jak se o to snažil, např. komunistický režim, protože metodu, kterou bychom při tom museli použít (kolektivismus), bychom ho naopak posílili a nastolili jen jinou formu uzavřené společnosti. Možná, že naše zvířecí přirozenost nás táhne ke kolektivnímu myšlení tlupy šimpanzů, zatímco ta lidská k osvobození a probuzení plného potenciálu. Přičemž podle Poppera: „*neexistuje návrat k harmonickému stavu přírody. Návrat nutně znamená návrat až na začátek – návrat ke zvířeckosti.*“ Jedince na cestě z uzavřené společnosti do otevřené, tak možná můžeme chápat jako člověka na cestě od zvířete k člověku. Pokud chceme zůstat lidmi, máme jenom jednu cestu – do otevřené společnosti. K cestě do otevřené společnosti potřebujeme také přístup k poznání, jak se do ní ubírat – tedy otevřený přístup ke znalostem.

¹¹⁹http://ceskapozice.lidovky.cz/otevrena-spolecnost-je-cestou-po-ostri-noze-fmq-/recenze.aspx?c=A170924_232628_pozice-recenze_lube

Otevřený přístup ke znalostem

Popper zmiňuje Ježíše jako jednoho z protagonistů otevřené společnosti, který svým „*Slyšeli jste, že předkům bylo řečeno ... Já vám však říkám, že*“ vystupuje proti tradici a sám interpretuje zavedená pravidla, zvyky a příkazy obsažené v židovských posvátných spisech. Důležité je pro něj posuzování věcí v daném kontextu a ne doslovné lpění na předpisech, pokud jsou v rozporu s jejich smyslem. Když mu farizeové namítají, že v sobotu se nesmí vykonávat žádná aktivita připomínající práci, argumentuje příběhem ze Zákona a prohlašuje: „*Sobota byla učiněna pro člověka, ne člověk pro sobotu. Syn člověka je pánem i nad sobotou.*“¹²⁰ Apoštol Pavel ve svých Listech píše, že je potřeba dodržovat ducha nikoliv literu zákona: „*Litera totiž zabíjí, ale Duch oživuje.*“¹²¹ Ježíš a jeho následovníci se snažili zprostředkovat starozákonní poznání všem lidem bez ohledu na národ či původ, aby se jím mohli řídit podle vlastního uvážení, probudili svůj potenciál a mohli vystoupit z myšlení uzavřené společnosti, v níž má jedinec má cenu pouze jako součást systému a ne sám o sobě.

Ježíše ukřižovali a Pavla umučili, stejně jako množství prvních křesťanů. Ježíšův příběh však mnohé inspiroval a následování Krista¹²² dodávalo odvahu dalším jedincům v jejich boji proti uzavřené společnosti. Mistr Jan Hus při své kritice soudobých poměrů zavrhuje autoritu papeže a odvolává se ke Kristu, protože je přesvědčený o své pravdě navzdory usnesení Kostnického koncilu. Také Lutherova teze, že autorita Písma je vyšší než autorita církve mohou připomínat Ježíšovo vzdorování farizeům, stejně jako protestantský koncept všeobecného kněžství¹²³ a myšlenka, že každý je sám sobě autoritou při výkladu Písma a není podřízen církevním autoritám. Na tomto základě vznikly protestantské církve, které měly značný vliv na vývoj myšlení a vzdělávání. Pokud je člověk sám sobě autoritou při výkladu Písma, musí mít k němu logicky také přístup. Shodou okolností vynalézá právě v období církevní reformace Johannes Gutenberg knihtisk a Bible se stává jednou z prvních vytištěných knih. Vynález knihtisku a požadavek na šíření biblického kánonu následně sehrál důležitou roli v dějinách šíření a otevírání znalostí.

Po Bibli a se začaly masivně tisknout i další knihy, mnohé z nich byly okamžitě zakazovány¹²⁴ a páleny. Jakmile byl ale knihtisk jednou vynalezen, tiskařské stroje nešlo zastavit a povolené i nepovolené knihy a znalosti se rychle šířily napříč společnostmi. Spolu s tím přicházely i požadavky na šíření Bible nejen v latině ale i v národních jazycích, aby si je

¹²⁰ <https://www.bible21.cz/wp-content/uploads/2010/12/BIBLE21novyzakon.pdf>

¹²¹ Korintským http://bible.patroni.cz/index.php?as_q=&full=hledat&cislo_id=&od=0

¹²² https://en.wikipedia.org/wiki/Imitation_of_Christ

¹²³ https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_priesthood

¹²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Index_Librorum_Prohibitorum

mohli číst nejen církevní autority ale i širší vrstvy obyvatelstva. Význam latiny a církevních autorit začíná slábnout, zato se rozvíjí národní jazyky a vznikají první státy, stejně jako inteligence nezávislá na církevních kruzích. Za pár století má již téměř každý umožněn přístup nejen k Bibli ve svém jazyce ale také k dalším náboženským i jiným knihám. Zároveň dochází k požadavku na všeobecné vzdělávání, již Jan Ámos Komenský píše: „*Že nemají toliko jen dítky bohatých anebo nejpřednějších lidí, než všechna zároveň, urozená a neurozená, bohatá a chudá pacholata a děvčata, po všech městech a městečkách i v sech a dvorech, ke školám obracína býti (...).*“¹²⁵

Všeobecná školní docházka se prosazuje až o něco později. Státní představitelé si ale postupně začínají uvědomovat, že vzdělání obyvatelstva pro ně nemá pouze negativní stránky (oslabení absolutistické monarchie) ale i pozitivní, protože jim poskytuje výhody proti jiným národům, např. v modernizaci zemědělství, průmyslu, státní správy a vojenství. Začínají chápat, že znalosti poskytují konkureční výhodu, proto dochází také k investicím do vzdělávání, které přestává být závislé na církvi. Se sekularizací vzdělávání dochází k sekularizaci společnosti. To podporuje kritické myšlení a zpochybňování dogmat. Rozvíjí se věda, vytrácí se dogmata jako, že se Slunce otáčí kolem Země. Charles Darwin přichází se svou tezí o evoluci, čímž zasazuje ránu lpění na doslovném chápání biblických metafor. T. H. Huxley při sporu o Teorii evoluce namítá biskupu Wilberforcovi, že by byl raději příbuzný s opicí než s mužem jako je biskup, který využívá svou autoritu proti svobodnému myšlení.¹²⁶

S příchodem nových vynálezů a rozvojem myšlení se na začátku 20. století možná mnohým zdálo, že společnost se stává stále více otevřenou, protože se vymaňuje z područí církevních dogmat a absolutistických vládců. První světová válka toto přesvědčení ale zpochybnila. A ani všeobecné vzdělání, rozvoj vědy a moderního způsobu uvažování nezabránilo hrůzným činům Druhé světové války a komunistické totality, naopak je možná částečně umožnilo.¹²⁷ Právě snaha odvrátit další války byla jedním z impulzů, jež podnítily v šedesátých letech na západě kulturní revoluci.¹²⁸ Jejím výsledkem byla větší demokratizace společnosti a zahrnutí marginalizovaných skupin do rozhodovacích procesů, počátky hnutí za ochranu životního prostředí i otevírání znalostí.¹²⁹ Děti z šedesátých let stály u zrodu nových technologií jako počítačů, internetu a na nich založených projektech, které dále otevírají a zpřístupňují znalosti všem obyvatelům Země, propojují lidstvo a přispívají – snad – ke stále více otevřené společnosti. Důležité jsou zejména internetové projekty, které slouží

¹²⁵ (The great didactic of John Amos Comenius, 1896)

¹²⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/1860_Oxford_evolution_debate

¹²⁷ https://cs.wikipedia.org/wiki/Modernita_a_holocaust

¹²⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/1960s>

¹²⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Open_learning

nejen ke konzumaci ale i produkci znalostí, tyto projekty spolu se změnou myšlení přispívají ke stále větší otevřenosti přístupu k poznatkům.

Otevřený přístup ke znalostem dnes

Pokud má student v chudé rozvojové zemi nejlevnější počítač za pár stovek dolarů s internetovým připojením má přístup prakticky k tomu samému poznání jako student z bohaté americké rodiny, který studuje na Harvardu a za školné a výdaje spojené se studiem zaplatí stovky tisíc dolarů. Tuto možnost přinesl jak technologický pokrok spočívající zejména ve vynálezu internetu, tak změna myšlení, která se odráží ve stále větší ochotě jedinců a institucí umisťovat své poznatky na síti zdarma. To nemusí být motivováno pouze solidaritou ale také vědomím, že se jim to vyplatí¹³⁰. V každém případě to znamená značnou revoluci v otevírání znalostí, jejíž důsledky si ještě asi plně neuvědomujeme a která mění svět v němž žijeme.

Je možné namítnout, že samotný přístup k informacím ještě neznamena utváření znalostí a celý školní proces je nenahraditelný pro osvojení znalostí. Tato teze se dá argumentovat například tím, že bezplatné online kurzy z prestižních univerzit (tzv. MOOC) využívají zejména vysokoškolsky vzdělaní jedinci, aby si znalosti rozšířili a ne ti, kteří vysokou školu nemají.¹³¹ Bezplatný přístup k nejnovějším poznatkům ale může pomoci učitelům ve vyloučených lokalitách zvýšit si odbornou znalost a tak zvýšit kvalitu celého vzdělávacího procesu. A vzhledem ke klíčové roli vnitřní motivace ve vzdělávání,¹³² je možné že nadaný a pilný student z rozvojové země díky svému samostudiu předežene ve vědomostech svého kolegu z Harvardu. To ještě před dvaceti lety nebylo možné, protože by neměl přístup k podobnému poznání.

Je proto možné, že také Wikipedie, podobně jako francouzská Encyklopedie, stojí u zrodu jisté revoluce v našem myšlení a přispívá k přechodu z uzavřené do otevřené společnosti (pokud použijeme koncept Karla Poppera).¹³³ Právě otevřený přístup ke znalostem je důležitý pro individualizaci a vymanění se ze struktur uzavřené společnosti, v níž se jedinec nerozhoduje sám za sebe ale podle zvyklostí. Wikipedie pomohla rozšířit povědomí o otevřených licencích a myšlenice svobodně sdílet obsah, tak aby k němu měl každý přístup. S jejím rozvojem začíná i rozvoj otevřených vzdělávacích kurzů (MOOC),

¹³⁰ Například kvůli PR a přitáhnutí nadaných jedinců viz Policies adopted by research universities in https://en.wikipedia.org/wiki/Open_educational_resources_policy

¹³¹ <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/2033/3527>

¹³² https://en.wikipedia.org/wiki/Motivation#Intrinsic_motivation

¹³³ http://ceskapozice.lidovky.cz/recenze/otevrena-spolecnost-je-cestou-po-ostri-noze.A170924_232628_pozice-recenze_lube

vzdělávacích materiálů (OER)¹³⁴ stejně jako trend otevřeného přístupu k vědeckým výsledkům (Open Access). Na jejích sesterských projektech je možné zdarma sdílet různý obsah (Wikimedia Commons), data (Wikidata) nebo vydávat knihy (Wikibooks). V rámci Wikipedie začínají vznikat i první vědecké časopisy,¹³⁵ které umožňují jak rychlou publikaci výsledků (preprinty), otevřené recenzní řízení a snadné sdílení obsahu do relevantních článků na Wikipedii. To je zajímavé pro komunikaci vědeckých výsledků a jejich citovanost. Přední kulturní a akademické instituce najímají wikipedisty rezidenty,¹³⁶ aby je propojovali s Wikipedií. Wikipedie se tak stává respektovanější a přispívá k otevírání poznatků. To umožňují otevřené licence, pod nimiž je licencován její obsah.

Otevřené licence (anglicky *public license* či *public copyright license*) je takový druh licence, která umožňuje otevřenější přístup k obsahu než je zvykem u tradičních licencí. Zejména opravňuje jakéhokoliv uživatele k užití díla bez nutnosti uzavírat s autorem samostatnou licenční smlouvu. Podmínky užití jsou přitom specifikovány v rámci zvolené licence. Ačkoliv existuje několik několik standardizovaných druhů otevřených licencí, nejpopulárnějšími se staly licence Creative Commons, které jsou také nejvyužívanějším typem licencí pro otevřené vzdělávací zdroje.

Tabulka 3. Nejčastěji používané licence Creative Commons (Přispěvatelé Wikipedie, 2019a).

Označení	Popis	Zkratka
	Nejširší možné užití díla (i bez uvedení autorství)	0
	Pouze uvedení autora	BY
	Uvedení autora + Žádná odvozená díla	BY-ND
	Uvedení autora - týká se původního díla i jeho modifikací	BY-SA
	Uvedení autora + Pouze nekomerční užití	BY-NC
	Uvedení autora + Pouze nekomerční užití + Žádné modifikace	BY-NC-ND
	Uvedení autora + Nekomerční užití + Zachovejte licenci	BY-NC-SA

Licence Creative Commons (CC) je jednou z několika veřejných licencí týkajících se autorského práva, které umožňují bezplatnou distribuci jiného díla, které by jinak bylo chráněného autorskými právy. Licence CC se používá, když autor chce dát jiným lidem

¹³⁴

https://cs.wikipedia.org/wiki/Otev%C5%99en%C3%A9_vzd%C4%9B%C3%A1vac%C3%AD_zdroje

¹³⁵ https://meta.wikimedia.org/wiki/WikiJournal_User_Group

¹³⁶ https://outreach.wikimedia.org/wiki/Wikipedian_in_Residence

právo sdílet, používat, a jinak využívat práci, kterou vytvořil. CC dává autorům různé možnosti licencování (například, když se rozhodnou povolit pouze nekomerční užití daného díla) a zbavuje ty, kteří používají nebo distribuují dílo autora, obav z porušení autorských práv, pokud dodržují podmínky které jsou uvedeny v licenci, pod kterou autor umožnil využívat svoje dílo. Existuje několik typů licencí Creative Commons. Licence se liší podle různých podmínek, které umožňují využívání. Nejnovější je verze 4.0. Všechny licence stojí na několika základních prvcích (viz tabulka).¹³⁷

Tabulka. Popis základních prvků licencí Creative Commons¹³⁸.

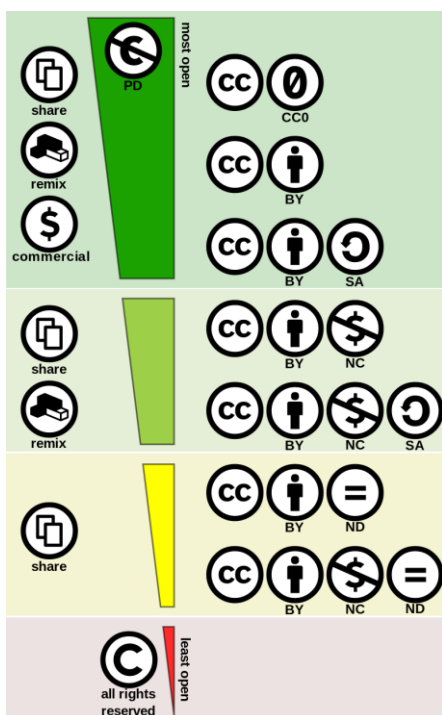
Obrázek	Práva	Popis
	Přidělení (BY)	Držitelé licence mohou kopírovat, distribuovat, zobrazovat a pracovat s dílem a vytvářet odvozená díla a remixy založené na něm pouze tehdy, pokud uvádějí autora nebo poskytovatele licence tak jak oni specifikují.
	Podobné sdílení (SA)	Držitelé licence mohou distribuovat odvozená díla pouze na základě licence shodné ("ne více restriktivní") s licenci, pod kterou je licencováno původní dílo. Bez tohoto opatření mohou být deriváty (práce vzniklé na základě původního díla) sublicencovány s kompatibilními, ale restriktivnějšími licenčními doložkami, např. z CC BY na CC BY-NC, tedy upravit původní dílo, které je možné využít i ke komerčním účelům na dílo, které je sice možné sdílet ale není možné ho využít ke komerčním účelům.
	Nekomerční (NC)	Držitelé licence mohou kopírovat, distribuovat, zobrazovat a pracovat s dílem a vytvářet odvozená díla a remixy na něm založené pouze pro nekomerční účely.

¹³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons_license

¹³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons_license

	<p>Žádné deriváty (ND)</p>	<p>Držitelé licence mohou kopírovat, distribuovat, zobrazovat a pracovat pouze s původní kopií díla, nikoliv s žádnými deriváty a remixy, které na jeho základě vznikly.</p>
---	----------------------------	--

Díky otevřeným licencím a mechanismu svého fungování přispívá Wikipedie k otevřenějšímu šíření poznatků a tím možná i k otevřenější společnosti. Boj mezi otevřeností a uzavřeností je patrný již v počátcích Wikipedie, kdy zastánci uzavřené encyklopedie Nupedie stáli v opozici proti protagonistům nové platformy na bázi wiki systému. Nupedie ale zanikla a zbyla jen Wikipedie. Její kritici mohou namítnout, že přispívá k dehierarchizaci společnosti a k nerespektování autorit. Že si na ni může kdokoliv napsat cokoliv. To je ale pravda jen částečně. I když je Wikipedie značně chaotická není úplně anarchická. Vytváří si svoje vlastní pravidla.

Obrázek. Otevřené licence podle stupně otevřenosti.¹³⁹

¹³⁹ By Shaddim; original CC license symbols by Creative Commons - <https://creativecommons.org/about/downloads>/<https://creativecommons.org/policies/Original> CC license icons licensed under CC BY 4.0, CC BY 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4724732>

Pravidla Wikipedie

Wikipedie je trochu anarchická. Neznamená to ovšem, že nemá pravidla či autority. Jen si je vytváří sama a nerespektuje jako editory autority z offline světa. Na české Wikipedii [je psáno](#): „Odmítneme i držitele Nobelovy ceny, pokud se pokusí své nové myšlenky publikovat nejprve ve Wikipedii.” To má svou logiku, vzhledem k tomu, že po udělení této Ceny ztratili někteří laureáti zdravý rozum a hlásali bludy.

Pět pilířů

Na Wikipedii je navrženo mnoho různých pravidel a směrnic (Policies and guideline¹⁴⁰, v nichž může být pro laika těžké se orientovat. V praxi spadají do třech kategorií. První z nich jsou Politiky (Policies), ta mají největší váhu a panuje na nich většinová shoda v rámci komunity. Další jsou Guidelines, pravidla jež byla přijatá konsensem a v praxi se doporučuje jejich dodržení i když určité případy mohou požadovat výjimky. Třetí nejméně respektovanou kategorií jsou tzv eseje (Essays), které vyjadřují pouze osobní názor a mohou být často navzájem v rozporu, například esej Nepotřebujete citovat, že nebe je modré¹⁴¹ a esej Potřebujete citovat, že nebe je modré¹⁴². Pro editaci Wikipedie není ale třeba trávit čas čtením všech esejí, guidelineů ani politik. Vyvíjí se za pochodu a určité případy mohou vyžadovat výjimky. Jejich aplikace na konkrétní případy může být také subjektivní a předmětem sporu. Pro zjednodušení stačí mít při editaci na paměti, že Wikipedie stojí na tzv. na pěti základní pilířích (podle nichž by se měla i vykládat a interpretovat pravidla)¹⁴³:

Wikipedie je encyklopedie

Definice Wikipedie jako encyklopedie charakterizuje její misi. Z této podstaty plynou také další pravidla a zásady pro její vytváření. Při vytváření Wikipedie je proto vhodné držet se této zásady a encyklopedického žánru. Wikipedie neposkytuje prostor pro osobní úvahy, vlastní názory či argumentace, pokud nejsou podloženy věrohodným zdrojem. Její editoři by se na ní měli chovat jako encyklopedisté a ne spisovatelé či vědci. Pokud mají vlastní myšlenky či nápady, měly je nejdříve publikovat v seriózním zdroji a teprve potom případně přidat do encyklopedie. V ideálním případě by je tam měl ale přidat někdo jiný, kdo je na

¹⁴⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Policies_and_guidelines

¹⁴¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:You_don%27t_need_to_cite_that_the_sky_is_blue

¹⁴² https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:You_do_need_to_cite_that_the_sky_is_blue

¹⁴³ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Five_pillars

nich nezávislý, v opačném případě se nabízí otázka, jestli je primárním účelem tvorba encyklopedie nebo vytváření vlastního PR, druhého případu by se pak mělo vyvarovat protože Wikipedie je encyklopedie a ne stránka pro osobní prezentaci. Wikipedie by měla také jako správná všeobecná encyklopedie popsat problematiku zevrubně z neutrálního úhlu pohledu.

Je psána z neutrálního úhlu pohledu

Neutrální úhel pohledu (Neutral point of view)¹⁴⁴ je jedním ze základních požadavků Wikipedie. Právě snaha o názorovou vyváženost a objektivitu je jedním z aspektů, kterým se z Wikipedie stal jeden z nejvyužívanějších informačních zdrojů. V době, kdy dochází k polarizaci společnosti a média se přiklání na jednu či druhou stranu se právě Wikipedie snaží být *hlídacím psem demokracie* a zachovávat objektivitu a pluralitu názorů. Objektivita je ideálem, který je velice obtížně dosažitelný, to ale neznamená, že by se na něj mělo kvůli tomu rezignovat. I Wikipedie čelí kritice, že je názorově nevyvážená díky malé diverzitě své komunity. Nikomu se ale nebrání zapojit se do editace článků, který je dle něj neobjektivní. Právě v tom spočívá jedno z jejích kouzel. Neutrální úhel pohledu ze své podstaty klade také požadavek na ověřitelnost daných tvrzení (Verifiability¹⁴⁵), čímž je také míněno, že na Wikipedii není prostor pro osobní úvahy či výsledky vlastního výzkumu (No original research¹⁴⁶). Zvláštní opatrnost je potřeba zachovávat také v biografiích žijících osob, které lživá tvrzení mohou poškodit.

Obsah je možné otevřeně využívat

Hlavní misí encyklopedie je svobodně šířit poznání, což vystihuje již zmiňovaný citát Jimmyho Walese: „Představte si svět, ve kterém má každá osoba na Zemi volný přístup k veškerému lidskému poznání. To je to, co děláme.“ Vzhledem k tomu, že všichni redaktoři svobodně udělují veřejnosti svou práci, žádný redaktor nevlastní žádný článek a všechny příspěvky mohou být nemilosrdně upravovány a šířeny. Je také požadováno, aby všichni přispěvatelé Wikipedie respektovali zákony o autorských právech a nikdy neplagiovali z žádných zdrojů. To neomezuje citování z prací, přičemž rozsah citovaného díla nesmí překročit hranici za níž by již došlo k porušení duševních práv autora (to záleží na konkrétních zákonech dané Země, přičemž tato hranice může být předmětem sporu).

Slušné chování

¹⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Neutral_point_of_view

¹⁴⁵ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Verifiability>

¹⁴⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:No_original_research

Editoři by měli respektovat své kolegy, i když s nimi nesouhlasí. Měli by používat pravidla etikety Wikipedie¹⁴⁷, která jsou obecně založena na tom, co je považováno za normální, slušné chování. Jedním z hlavních principů je pak tzv. Zlaté pravidlo (Golden rule), které říká, že by se měl člověk chovat k ostatním tak, jak by si přál, aby se oni chovali k němu. Při editaci Wikipedie je tedy dobré se vyvarovat osobních útoků, hledat konsenzus, vyhýbat se editačním válkám a nikdy nepoškozovat Wikipedii jen, abyste ilustrovali, že máte pravdu (Do not disrupt Wikipedia to illustrate a point¹⁴⁸). Editoři by měli jednat v dobré víře a předpokládat také dobrou víru u druhých. Být otevření a vítat nováčky. Pokud dojde ke konfliktům, tak o nich klidně diskutovat na příslušných diskusních stránkách a dodržovat postupy řešení sporů.

Nemá přísná neměnná pravidla, proto není třeba se bát editovat Wikipedii

V pátém pilíři je uvedeno, že i přesto, že má Wikipedie své politiky a směrnice, tak nejsou vytesané do kamene; jejich obsah a interpretace se může postupem času vyvíjet. Principy a duch pravidel je při editaci důležitější než doslovné čtení. A zlepšování Wikipedie občas vyžaduje výjimky. Tento pilíř proto povzbuzuje uživatele, aby byli odvážní ale ne bezohlední v úpravách článků. A netrápili se tím, že se udělají chyby, protože každá předchozí verze stránky je uložena, takže lze chyby lze snadno opravit.

¹⁴⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Etiquette>

¹⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Do_not_disrupt_Wikipedia_to_illustrate_a_point

Řešení sporů

Wikipedie má propracovaný systém na řešení sporů.¹⁴⁹ Stejně jako v osobním životě a vztazích platí při chování na Wikipedii, že nejdříve je dobré zkusit udělat vše proto, abychom problém zkusili vyřešit nejprve sami, byli k sobě ohleduplní a zkusili s druhým najít kompromis. Až pokud naše snahy selžou a nejsme schopni nalézt společnou řeč, je potřeba řešit náš spor jinou cestou, nejprve v ideálním případě skrze mediátora a pokud ani to nepomůže tak formální legislativními procesy. Při editaci Wikipedie platí podobná pravidla.

Pokud kdokoliv nesouhlasí s čímkoliv, co je na Wikipedii zmíněno (či nezmíněno), je vítán, aby se zapojil do její editace a přispěl svou troškou do editačního mlýna. To může udělat jak přímo, že provede přímo editaci v článku, tak nepřímo, že napíše na diskuzní stránku článku (u článku se na ni uživatel snadno dostane klepnutím na položku diskuze vlevo nahoře). Protože ale za editaci Wikipedii není nikdo placený, nedá se automaticky očekávat, že si upozornění někdo přečte, popř. že na něj bude reagovat či požadovanou změnu provede. Nejlepší tak je začít editovat sám.

Při editaci pomáhá dodržovat etiketu chování na Wikipedii¹⁵⁰ a zkusit nejprve vyřešit naše spory s editorem, s nímž máme spor, popř. požádat o názor třetí stranu (jiného wikipedistu či skupinu wikipedistů) a využít tak služby mediátora. Na paměti je přitom dobré mít vždy, že jde primárně o zlepšování Wikipedie a diskutovat věcně přímo k tématu a nezabývat se zbytečnými detaily (jako osobnost editora či naše špatné vztahy s ním). K tomu může pomoci například Grahamova hierarchie nesouhlasu. Pokud všechna jednání selžou a zásadně nesouhlasíme s nějakou hlavní tezí, jež je v článku přítomna, je třeba se obrátit přímo na správce (pokud např. dochází k vandalismu či neoprávněnému poškozování dobrého jména žijící osoby) a požádat ho, aby zamkl stránku k editacím či zablokoval konkrétní uživatele, jež ji poškozují. Posledním řešením našich sporů je pak arbitrážní výbor, jež je složený z členů zvolených komunitou, a pomáhá řešit ty nejzávažnější editační spory.¹⁵¹

¹⁴⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Dispute_resolution

¹⁵⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Etiquette>

¹⁵¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Arbitration_Committee

Obrázek. Grahamova hierarchie¹⁵² nesouhlasu.¹⁵³

Hlavní problémy

V praxi se při editaci Wikipedie potýkáme se dvěma problémy:

- 1). *Co je společná znalost?*
- 2). *Co je respektovaný zdroj?*

¹⁵² https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Dispute_resolution

¹⁵³ 'Loudacris'. Modified by Rocket000 - hand-coded by uploader; based on Image:Graham's Hierarchy of Disagreement.jpg by 'Loudacris' (originally from blog.createdebate.com)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Graham%27s_Hierarchy_of_Disagreement.svg

Společná znalost¹⁵⁴

Každá informace, co není společná znalost, by měla být ideálně ozdrojována spolehlivým zdrojem. Jako společná znalost se označuje taková znalost, která je všeobecně známá v rámci určitého společenství. Problém ovšem nastává s tím, co je v dnešním světě možné považovat za obecnou znalost.

Pojem

Etymologicky je termín vymezen pojmy „společná“ a „znalost“. Znalost můžeme chápat jako praktické osvojení a pochopení nějaké informace v určitém myšlenkovém kontextu. Zatímco vymezení „společná“ závisí vždy na otázce: „Komu (je tato znalost společná)?“. Může být společná jak téměř celému lidstvu, např. že na obloze je velký žlutý kotouč, z kterého pochází teplo a světlo (i když ani tato znalost není společná nevidomým, pokud neuvěří někomu, kdo jim ji řekne) či znalost společnou jen úzkému okruhu jednotlivců, např. vědcům, kteří se zabývají kvantovou fyzikou nebo jednoduše v rámci rodiny, v níž má každý člen s ostatními společnou znalost o chodu domácnosti, např. kdo má kdy vynést koš.

Pro společnou znalost se v angličtině používá pojem common knowledge. Setkáme se i s pojmy conventional wisdom či general knowledge, přičemž definice jsou různé. Cambridge Dictionary definuje common knowledge jak jako: „něco, co je známo mnoha lidem, ale často se oficiálně neoznámilo“, tak v jiném hesle: „fakt, který každý ví.“ ke druhé možnosti se kloní i definice na Wikipedii: „Společná znalost je znalost, která je známá všem nebo téměř všem, obvykle s odkazem na komunitu, ve které je termín používán“ a jako taková je v angličtině většinou chápána. Její podstatu ale vyjadřuje již řecký pojem axióm, který označuje to, co se považuje za obecně platné a není třeba to dokazovat. S tímto pojmem se pracuje ve filozofii a v logice, např.: $a + b = b + a$. Společnou znalost můžeme chápat jak jako znalost konkrétního axiómu, tak množinu obecně známých axiómů.

¹⁵⁴ Níže uvedená pasáž je upravena a převzata z článku Společná znalost na Enviwiki (v původním článku jsou uvedeny odkazy na zdroje):
https://www.enviwiki.cz/wiki/Spole%C4%8Dn%C3%A1_znalost

Obrázek. Podobenství o nevidomých a slonovi ukazuje tendenci pokládat omezené znalosti za celou pravdu.

Axióm je základní kámen pro jakékoliv uvažování. Pokud se ukáže, že výchozí axióm neplatí, vše na něm postavené se zhroutí. Vyvrácení axiómu může mít závažné společenské důsledky. Například za tvrzení, že Země obíhá kolem Slunce dříve hrozila smrt, protože se církevní autority obávaly důsledků, které by dekonstrukce axiómu mohla přinést. Společenské rozpaky vzbuzovalo i přijetí Darwinovy koncepce evoluce. Lidské dějiny souvisí s dějinami víry v různé axiómy. Společenské změny jsou často v korelaci s opuštěním starých axiómů a nalezením nových – ať již v náboženství, politice či ve vědě. Prosazení nového myšlení ale nebývá lehké. Podle vědce Maxe Plancka: „Nová vědecká pravda nevítězí díky tomu, že přesvědčí své oponenty a přiměje je vidět světlo, ale spíše proto, že její oponenti zemřou a vyroste nová generace, které je už blízka.“ Etablování nových axiómů trvá často dlouho. Ještě Tomáš Garrigue Masaryk vzpomíná, jak si na něj matky stěžovaly kvůli tomu, že učil jejich děti, že Země obíhá kolem Slunce.

Problematika společné znalosti

Na určitém stupni poznání můžeme začít chápat, že toho, co nevíme je více, než toho, co víme. Věda hledá odpovědi na otázky ale paradoxně čím více jich zodpovídá, tím více nalézá nových. Vědec, který nalezne odpověď na otázku, tak připomíná Hérakla, který sice usekne hydře hlavu, vzápětí ale zjistí, že jí narostly dvě nové.

Dějiny také ukazují jak se dřívější „pravdy“ v průběhu času ukázaly směšnými (jako zmíněné dogma, že se Slunce točí kolem Země či že Země je placatá). Znalost se vyvíjí a je možné si proto položit otázku, zda se vůbec snažit na nějakém znalostním kánonu společensky shodnout a raději nepřijmout fakt, že každý může mít „svoji pravdu“. Otázka zda je pravda objektivní (něco, co je skutečně poznatelné) či subjektivní (věcí konsensu a úhlu pohledu) zaměstnává filozofy od dávných dob. Tento problém vystihuje známá Pilátova otázka při rozhovoru s Ježíšem o pravdě: „Co je pravda?“

Sokratés na otázku: „(...) Jest něco, co znáš?“ odpovídá: „Ovšem (...) a to mnoho věcí, arci malých.“ Relativizovat je možné vše. Napříč dějinami se objevují úvahy o tom, že náš svět není skutečný. Jeden z prvních popisů této myšlenky pochází od čínského filozofa Čuang-c'. V argumentu snícího motýla, konstatuje, že pokud Čuang-c' spí a má sen, v němž je motýlem, je v něm opravdu motýlem, který si neuvědomuje, že je ve skutečnosti Čuang-c'. Pokud si ale myslí, že bdí a je Čuang-c', může to znamenat, že je ve skutečnosti motýlem, který má sen, v němž figuruje jako Čuang-c'. Tezi, že je možné, že žijeme v počítačové simulaci propaguje i jeden z nejznámějších filozofů současnosti Nick Bostrom.

I přes uvědomění, že určité axiomy nemusí platit a mohou být časem zpochybněny či vyvráceny, je potřeba nějaké mít a shodnout se na nich. Jsou klíčové nejen pro vědecké poznání ale i pro fungování společnosti. Uvědomění, že nemusí být pravdivé, je ale důležité pro zachování pokory v našem poznání, stejně jako obrana před dogmatismem a pro svobodné vědecké bádání. Podle Karla Poppera: "In so far as a scientific statement speaks about reality, it must be falsifiable: and insofar as it is not falsifiable, it does not speak about reality." (Tedy pokud se vědecké tvrzení týká reality, musí být potenciálně vyvrátitelné, a pokud není potenciálně vyvrátitelné, nehovoří o realitě).

Bez základní shody na tom, co je obecně platné, není možné ani učit žáky ve škole číst, psát a počítat. Můžeme si například představit, že nějaká ideologie prohlásí, že jazyk i matematika jsou pouze sociální konstrukt, který ospravedlňuje formy útlaku určitých skupin (např. těch, co jazyk dobře neovládají a neumí počítat). Na základě toho vyhlásí, že psaní i či y je pouze věc názoru, stejně jako celá gramatika. A pokud si někdo myslí, že jedna plus jedna jsou tři, je to jeho názor, který je stejně správný jako názor významného matematika. Tato ideologie by možná mnohé svedla, ale vedla by k anarchii. Na základě ní by vyvstala poptávka po silném systému, který by lidem nabídl, že zavede znovu pevné axiomy. Tedy

například, že všichni budou muset uznat, že jedna plus jedna rovná se tři. Podobně absurdní tvrzenírazil např. komunistický režim. Ale podobný totalitní režim se také zhroutí, protože je založen na špatném axiómu. Náročný společenský experiment proto znovu etabluje původní axióm, že jedna a jedna jsou dvě.

Určitá společná znalost, tvořená z konkrétních všeobecně uznávaných axiómů, je tedy pro normální život nezbytná. Tato znalost je pak něčím, o čem se předpokládá, že se na tom všichni zúčastnění shodnou. Je to společný jazyk dané skupiny (na pozdrav: „Dobrý den“ každý Čech ví, že se dá odpovědět také slovy dobrý den). Společná znalost se ale mění a vyvíjí. A již určitá nejasnost v její definici ilustruje závažnější otázku, která spočívá v tom, co můžeme v současném informačním chaosu a rozpadu znalostních kánonů v různých odvětvích považovat za společnou znalost dané skupiny a co ne.

Co citovat a co ne?¹⁵⁵

„Co citovat a co ne?“ je otázka, kterou řeší studenti při psaní diplomových prací ale i akademici, novináři a všichni svědomití autoři, kteří ve svých dílech používají myšlenky někoho jiného.

Citovat autory cizích myšlenek nezabraňuje pouze krádeži něčí práce (plagiarismu). Na základě uvedené citace také víme od koho daná práce je a můžeme usoudit na základě reputace autora její důležitost, významnost a relevanci v oboru, o němž píšeme (např. díky počtu citací dané práce). Pokud práci citujeme, tak zároveň oceňujeme její relevanci a významnost pro téma, o němž píšeme. Metody hodnocení vědeckých výsledků jsou často založené právě na počtu citací (impakt faktor, h-index).

Při psaní textu je podstatné si uvědomit, co jsou naše myšlenky a co myšlenky ostatních (námi použité nevlastní by měly být ideálně citované, pokud nejsou společnou znalostí; naše vlastní pak mohou citovat jiní). V určitých případech ale mohou vyvstat pochybnosti, co citovat a co už je zbytečné.

Ve všech případech bychom měli zvážit dva subjekty, ke kterým máme určitý závazek, když něco píšeme:

- **Čtenář.** Zvážit můžeme následující aspekty: a) Nemystifikovat ho tím, že vykládáme cizí práci za vlastní (pokud bude pak případně citovat nás a ne původního autora, může mít problém); b) Možnost ověření našeho tvrzení, čtenář si tak může sám udělat úsudek, zda to, co tvrdíme je pravdivé, např. zda to

¹⁵⁵ Níže uvedená pasáž je upravena a převzata z článku Společná znalost na Enviwiki (v původním článku jsou uvedeny odkazy na zdroje): https://www.enviwiki.cz/wiki/Co_citovat_a_co_ne%3F

správně parafrázujeme (proto je i vhodné uvést zdroje, ze kterých vycházíme, aby je nemusel složitě hledat); c) Nerozptylování zbytečným citováním, což může mít za následek odrazení od čtení textu (to platí zejména v učebnicích na nižších stupních vzdělávacího systému, kdy se žáci potřebují primárně něco naučit a ne si vše ověřovat).

- **Autor** (myšlenek, které uvádíme, pokud to nejsme my sami). Velká část našich myšlenek nemusí být *naše vlastní* ale jedná se o lidovou moudrost. Jako příklad můžeme uvést slavný citát připisovaný Exupérymu, často zmiňovaný v oblasti udržitelného rozvoje: „Zemi nedědíme po předcích, nýbrž si ji jen vypůjčujeme od našich dětí.“ Pokud to ale Exupéry napsal, nejedná se pouze o jeho myšlenku ale spíše o lidovou moudrost, která se objevuje u různých lidí. Pokud nejde např. o současný objev bývá těžké nalézt autora myšlenky. Ve starých dobách se autoři děl často neuváděli nebo zapomněli. Důraz na autorství a ochranu duševního vlastnictví je až relativně nový fenomén, který souvisí s individualizací.

Již přemýšlení nad tím, co citovat a co ne, může pomoci kvalitě našeho textu. Poznáme třeba, že řadu našich tvrzení nemůžeme nijak doložit, jsou to naše subjektivní pocity, které nemusíme uvádět. Je potřeba si také při psaní pokládat otázky, co pravděpodobně náš čtenář ví (je to naše společná znalost) a není třeba to uvádět a naopak co pravděpodobně neví a co bychom mu rádi sdělili. I v psaní platí zásada, že méně je někdy více a je dobré čtenáře nezatěžovat zbytečnými údaji.

V zásadě můžeme identifikovat tři tvůrce každého tvrzení (které je buď subjektivní úvahou či výsledkem vědeckého experimentu):

- Nás samotné (jedná se o naši úvahu či výsledek námi provedeného experimentu).
- Někoho jiného (ať již jedince či kolektiv autorů, kteří přišli s danou úvahou či provedli experiment).
- Anonymní kolektiv (jedná se o společnou znalost - původcem sice byl jedinec či kolektiv autorů, ty je ale již těžké či zbytečné hledat, protože se jedná o společnou znalost a není třeba je citovat). Co je společná znalost bývá ale problém určit (viz předcházející část Společná znalost).

Univerzální pravidla

Univerzální, resp. obecně přijímané objektivní pravidlo, která by se dala použít v různých oblastech, neexistuje a ze své podstaty není ani možné ho vytvořit (tedy, co se týče parafrází, něco jiného jsou doslovně přejaté pasáže jako celé části textu, tam platí pravidlo, že by se mělo citovat pokaždé a v uvozovkách). Vždy záleží na konkrétním autorovi (a jeho etické integritě) a konkrétním textu a na jeho subjektivním pocitu u každého tvrzení. V zásadě ale můžeme vymezit dvě pravidla, která mají univerzální platnost pro problematiku citování napříč kontexty a žánry (ač jejich aplikace v konkrétních případech je subjektivní):

- **Když pochybujete, citujte.** Pokud vystanou při uvedení konkrétního tvrzení pochybnosti, zda je potřeba citovat autora, tak ho ocitujte. K tomuto pravidlu se kloní přední světové univerzity jako Massachusetts Institute of Technology (MIT) a Princeton University. I v tomto případě je ale třeba použít selský rozum a přemýšlet, protože někdo může pochybovat až příliš a citovat i že Mount Everest je nejvyšší hora světa, zatímco jiný nepochybuje vůbec a opíše například celou diplomovou práci.
- **Zlaté pravidlo (Golden rule)** – „*Chovejte se k jiným, tak jak chcete, aby se oni chovali k Vám.*” Jedná se o základní pravidlo mezilidských vztahů pro řešení problémů, které se dá použít i v oblasti citování. A to jak ve vztahu k předpokládané cílové skupině čtenářů, tak případně u autorů, jejichž myšlenky uvádíme. Zlaté pravidlo předpokládá značnou míru empatie. Například, pokud píšeme text pro žáky základních škol, tak si položit otázku, zda bychom v jejich věku chtěli být zatíženi citačním aparátem; popř. v případě autorů - jejichž myšlenky využíváme - pokud bychom byli na jejich místě, zda bychom požadovali, abychom byli v textu, který píšeme, citovaní. I v tomto případě ale platí, že je potřeba zachovat si zdravý úsudek.

Co citovat v anonymním zdroji¹⁵⁶

Na rozdíl od otázky Co citovat a co ne?, kterou je někdy obtížné zodpovědět v případě neanonymního zdroje, se u anonymního zdroje dá použít jednoduché pravidlo: **Citovat by se mělo každé tvrzení, které není společnou znalostí pro danou cílovou skupinu.** K tomu se kloní i nejznámější anonymní zdroj Wikipedie.

¹⁵⁶ Níže uvedená pasáž je upravena a převzata z článku Společná znalost na Enviwiki (v původním článku jsou uvedeny odkazy na zdroje):
https://www.enviwiki.cz/wiki/Co_citovat_v_anonymn%C3%ADm_zdroji

Vzhledem k určitému *rozpadu* společné znalosti v rámci různých společenství může být nejlepší držet se zásady **citovat vše, co uvádíme** (a pokud chceme použít vlastní úvahy, tak se raději pod článkem podepsat a udělat z něj tak zdroj neanonymní). V zásadě totiž máme dvě možnosti jak tvrzení citovat: a) naše parafráze, např. Znamé je Sókratovo pokorné uvědomění: Víím, že nic nevím. b) doslovné znění tvrzení, tak, jak ho jeho původce uvedl: Sókratés na otázku: „(...) Jest něco, co znáš?” odpovídá: „Ovšem (...) a to mnoho věcí, arci malých.” V obou případech bychom měli citovat zdroj. U prvního tvrzení proto, aby si čtenář mohl ověřit, zda dané tvrzení správně parafrázujeme (což u Sókrata úplně neplatí); u druhého pak proto, že je to potřeba pro ověření, zda to skutečně v daném zdroji řekl.

Je potřeba citovat, že je nebe modré?

Problematika citování v neanonymních zdrojích je zvláště relevantní pro Wikipedii, která patří mezi nejnavštěvovanější stránky na světě v oblasti informačních zdrojů. Wikipedie není zcela anonymní zdroj. V historii editací je možné dohledat všechny změny a v případě registrovaných uživatelů i jejich profily, popř. přehled všeho, co na Wikipedii udělali. A i v případě IP adres se zobrazuje jejich historie. Faktem ale je, že hledat konkrétní editace konkrétních uživatelů v rámci článků je časově náročné. A hlavně není nikdo podepsaný pod článkem jako celkem (negarantuje jeho kvalitu), proto je možné Wikipedii do jisté míry považovat za anonymní zdroj.

Na Wikipedii se problematika citování zdrojů často řeší. Mezi základní pravidla Wikipedie patří, že na ní není prostor pro žádný vlastní výzkum (tedy informace, které nebyly publikovány jinde) a ověřitelnost (všechna tvrzení, co nejsou společnou znalostí, by měla být ověřitelná z věrohodných sekundárních zdrojů jako jsou např. vědecké články). Viz přehledové články [Wikipedia:Citing sources](https://en.wikipedia.org/wiki/Citing_sources)¹⁵⁷ a [Wikipedia:Common knowledge](https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Common_knowledge)¹⁵⁸.

¹⁵⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Citing_sources

¹⁵⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Common_knowledge

Základní problém s citováním zdrojů na Wikipedii se dá shrnout do dvou tvrzení, o kterých pojednávají eseje na Wikipedii:

- Nepotřebujete citovat, že nebe je modré.¹⁵⁹ Esej argumentuje proti pedantství určitých editorů (jeden např. vyžadoval zdroj pro tvrzení, že většina lidí má 5 prstů). Tyto námitky mohou být rušivou editací.
- Potřebujete citovat, že nebe je modré.¹⁶⁰ Esej argumentuje, že i pro tvrzení, která se zdají být společnou znalostí, je vhodné uvést citaci, např. a) protože obvykle vedou k podrobnější znalosti; b) tvrzení, která považujeme za společnou znalost, jí být nemusí. Wikipedie je globální projekt a přicházejí na ni lidé z různých kultur a zázemí.

Sandro Botticelli - La nascita di Venere (Zrození Venuše) - Google Art Project - edited

Pokud se rozhodneme citovat vše, měli bychom zvážit kontext daného tvrzení a nalézt věrohodný zdroj (pokud zdroj nenalezneme, popř. nám tvrzení přijde až moc zjevné, můžeme si také položit otázku, zda ho vůbec v textu uvádět). Něco jiného je tvrzení: „bezmračné nebe je modré.“ a něco jiného „na obraze Zrození Venuše od Botticelliho je nebe modré“. V obou může být ideální uvést zdroj:

- Pokud dané tvrzení čte (formou softwaru umožňující převod textu do řeči) např. nevidomý člověk (nebo barvoslepý), který si tuto zkušenost nemůže osobně ověřit, není odkázán pouze na autora Wikipedie, který to napíše ale ví, že to tvrdí i další respektovaný zdroj.
- Zejména je ale dobré citaci uvést, aby si čtenář mohl rozkliknout zdroj a dozvědět se nejen, že je bezmračné nebe modré (což ví) ale pochopit proč tomu tak je

¹⁵⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:You_don%27t_need_to_cite_that_the_sky_is_blue

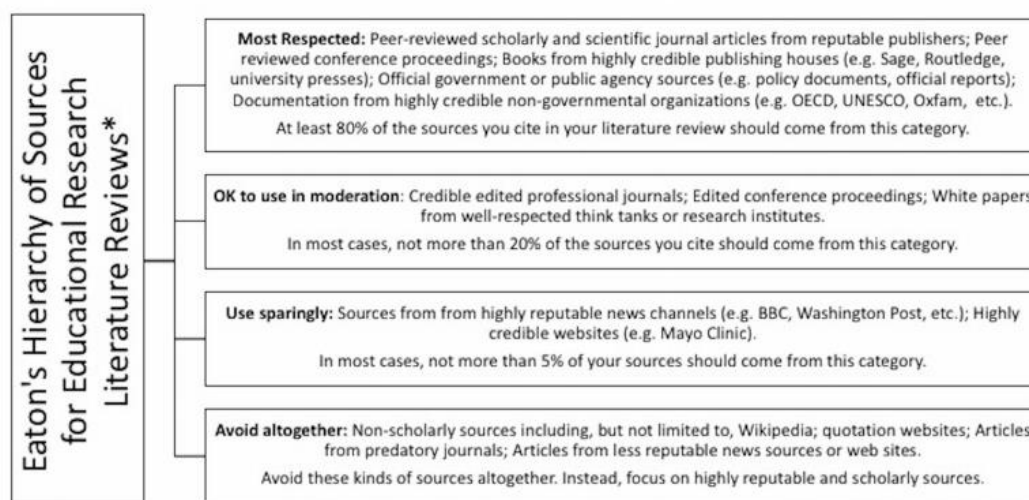
¹⁶⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:You_do_need_to_cite_that_the_sky_is_blue

(protože molekuly ve vzduchu rozptýlí modré světlo ze slunce víc, než rozptýlí červené světlo) a dostat se tak od deskriptivního poznání k vysvětlujícímu; popř. se ve druhém případě jednoduše formou odkazu podívat na krásný Botticelliho obraz a rozšířit si tak obzory.

Co je respektovaný zdroj?

Problematika hodnověrných zdrojů je značně obtížná a dotýká se samé hranice lidských znalostí. Jistě, není většinou těžké poznat, co je vyloženě nerespektovaný zdroj (např. článek v konspiračním médium) a co vysoce kvalitní zdroj (např. článek v prestižním vědeckém časopise typu Nature). Problém nastává s tím, co je uprostřed. Je respektovanější článek v poměrně neznámém recenzovaném časopise respektovanější než příspěvek na známé konferenci? Je článek na osobním blogu významného profesora respektovanější než názor méně známého odborníka publikovaný v prestižním médium jako The New York Times?

V rámci Wikipedie se proto problematika hodnověrných zdrojů často řeší a existuje mnoho tematických stránek, které mohou být užitečné i při vytváření jiných textů než na Wikipedii.¹⁶¹ Obecně lze ale říci, že určení toho, co je respektovaný zdroj je subjektivní a záleží na kontextu, žánru a cílové skupině, pro niž je zdroj určen. Pro oblast vzdělávacího výzkumu slouží např. Eatonové Hierarchie zdrojů, která ale může být užitečná i pro studenty a tvorbu zdrojů v oblasti humanitních oborů.¹⁶²

*This hierarchy is a general guideline, not a prescription. Every literature review will be different because every project is unique. Your professor may have their own ideas about the kinds of sources to include in your literature review. Consult with your professor. Sarah Elaine Eaton, Ph.D. is a faculty member at the Werklund School of Education, University of Calgary. The views expressed here are my own and do not necessarily reflect the views of the School of Education or the University of Calgary. This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

¹⁶¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Reliable_sources

¹⁶² Eaton SE. Educational Research Literature Reviews: Understanding the Hierarchy of Sources. Calgary: University of Calgary, <http://hdl.handle.net/1880/106406>

Závěr

V rámci publikace jsme nejprve představili wikisystémy a věnovali se jejich charakteristikám. Následně jsme se zaměřili na Wikipedii jako hlavní wikisystém, která obdobné projekty často inspiruje, přičemž jsme poukázali na rozmanité encyklopedické projekty, které Wikipedii předcházely. Poté jsme se již věnovali samotné Wikipedii tomu jak a proč vznikla a jak se z okrajového projektu stala největší encyklopedií všech dob. Za svůj úspěch vděčí především své filozofii, které je založena na otevřenosti, jak jsme popsali v tematické kapitole. Dalším podstatným faktorem jejího úspěchu, který může inspirovat i další wikisystémy, jsou její jednoduchá a nerigidní pravidla, která popisujeme jako tzv. pět pilířů. V poslední části se věnujeme problematice citování zdrojů a problému jejich respektovanosti. Doufáme tak, že tato publikace poslouží zájemcům jako úvod do problematiky wikisystémů, do jejich užívání a případné tvorby.